

Rimske vile Istre i Dalmacije, II. dio: tipologija vila

Roman Villas of Istria and Dalmatia, Part II: Typology of Villas

Izvorni znanstveni rad

Antička arheologija

Original scientific paper

Roman archeology

UDK/UDC 902:01:904:72(497.5Istočni Jadran)“-00/05”

Primljeno/Received: 26. 03. 2003.

Prihvaćeno/Accepted: 13. 06. 2003.

Dr. sc. VLASTA BEGOVIĆ

Institut za arheologiju
Ulica grada Vukovara 68
HR - 10000 Zagreb

Dr. sc. IVANČICA SCHRUNK

University of St. Thomas
St. Paul, Minnesota, USA

Drugi dio članka “Rimske vile Istre i Dalmacije” nakon iznesenog pregleda lokaliteta (u I. dijelu) razmatra podrijetlo vila i njihov razvoj na području Italije od arhajskog razdoblja te rane i kasne Republike do ranog Carstva. Za vile na istočnoj obali Jadrana analizira se razvoj specifičan za to područje i njegova povezanost s vilama u Italiji. Zatim se izlaže prihvaćena tipologija vila kao i istraženi primjeri pojedinih tipova vila na području Istre i Dalmacije.

Ključne riječi: rimske vile, villa rustica, villa urbana, villa suburbana, maritimna vila, rimska arhitektura, istočna obala i otoci Jadranskog mora, od 1. st. pr. Kr. do 6. st.

Key words: Roman villas, villa rustica, villa urbana, villa suburbana, maritime villa, Roman architecture, eastern Adriatic coast and islands, first century BC to sixth century AD

PODRIJETLO VILA

Rimska vila izvire iz italske stambene tradicije. Izvorno, to je tradicionalna mediteranska kuća s atrijem (centralnim dvorištem) i nju nalazimo u osnovi većine rimskih vila (LAFON, 2001., 18.-19.). Središnje dvorište vrlo često je koncipirano kao *atrium dipluvium* i ima bazen za skupljanje vode kišnice, važno spremište pitke vode koja je bila osnovna životna potreba u mediteranskoj klimi i kraškom terenu koji ne obiluje izvorima. U jednostavnim tipovima vila oko središnjeg dvorišta redaju se stambene i gospodarske prostorije. Drugi izvor podrijetla vile je ratarska kuća srednje Italije, prostorija grupiranih u nizu koja vuče svoje podrijetlo iz arhajskog razdoblja (TORRENATO, 2001., 14.). Ti osnovni modeli dobili su tijekom vremena modifikacije i nadogradnje, ali su zadržali ove koncepcije prepoznatljive u svom tkivu. U arhitektonskom smislu vile kao tip građevine nastaju krajem 3. ili početkom 2. st. pr. Kr. (TORRENATO 2001., 17.). Arhitektura vila najprije je bila inspirirana tradicijom etruščanskih i rimskih elitnih građevina. Helenistički utjecaj u 1. st. pr. Kr. donio je mnoge inovacije u taj osnovni tip - dvorište s peristilom i dugačke portikate sa značajnim vizurama koji evociraju antičku stou (BOËTHIUS, WARD PERKINS, 1970., 189.-191.). Treći dominantni utjecaj na arhitekturu vila bio je egipatski (CIMA, LA ROCA, 1992., 19.).

Rim je u 1. st. pr. Kr. bio fasciniran rafiniranom helenističkom kulturom koju je nakon osvajanja Grčke i dopremanjem mnogobrojnih dijelova arhitekture i skulptura mogao

izravno konzumirati kao i veličanstvenom, raskošnom egipatskom arhitekturom koja nije poznavala granica u izražavanju veličine i moći. Ti utjecaji bitno su preobrazili italske stambene običaje, čiji je tradicijski ideal bila jednostavna kuća na selu. Svetonije objavljuje da su se u doba cara Augusta Rimljani čudili jednostavnom portiku od paperino kamena u Augustovoj vili u vrijeme kada su mnogi njegovi bogati suvremenici već imali vrlo raskošna zdanja, ukrašena mramorom, što s jedne strane ukazuje na relativno sporo prihvaćanje utjecaja raskošnog stila stanovanja (Augustus/72 - BOËTHIUS, WARD PERKINS, 1970., 158.). S druge strane, najnovija arheološka istraživanja ostataka vila u okolici Rima - Auditorium i Grottarossa na Via Flaminia uz Tibar iz 6. i 4. st. pr. Kr., govore u prilog da arhitektura tih građevina vuče svoje podrijetlo iz etruščanskih i rimskih elitnih središta koja su bila izdvojeni, relativno rijetki primjeri (TORRENATO, 2001., 6.) i da je graditeljski zamah izgradnje luksuznih tipova vila u 1. st. pr. Kr. samo ponavljao neke već prije usvojene oblike. Augustova jednostavnost bila je samo reakcija na ekscese njegovih prethodnika, npr. razdoblje vladavine diktatora Sule u kasnim 80-im godinama pr. Kr. bilo je vrijeme rasta bogatstva, posebno za njegove istomišljenike. Biograf Plutarh izvještava da je Lucius Lucullus (Sulina desna ruka) posjedovao luksuznu vilu na selu u području Tusculuma, gdje je imao otvorene dvorane za bankete i portike u kojima su zabave trajale cijelu noć (SORREN, AYLWARD, 1994., 24.). Mnogo

istraženih rimskih vila na području Italije pokazuju nekoliko razvojnih faza, tj. prijelaz iz skromnijih objekata prostorija orijentiranih oko središnjeg dvorišta do građevinskih kompleksa kojima je dodavan sadržaj za povećanu razinu luksuza (npr. vila u Francolise Postu, vila Moltone di Tolue u Lucaniji, vila Settefinestre Ager Cosanus). Dodavanjem peristila okruženih prostorijama, nizanjem portika i kriptoportika, obliku se prostori prozračne arhitekture koja teži izražaju luksuza i monumentalnosti (vila dei Papyri Herculaneum, vila San Marco u blizini Francolise i vila dell Ariadne na padinama Monte Varana, Sella di Baiiae, Horacijevo sabinsko imanje itd). Događivani sadržaji u vilama su: trikliniji s eksedrama, dvorane za audijencije, peristili i dugački portikati često s kriptoporticima, hramovi, palestre, terme. Iznimno luksuzne vile imale su i sadržaje, kao: odeon, kazalište, nimfej (vila Publio Vedio Pollione u Posillipu kod Napulja). Također, nadograđivani dijelovi na vilama često imaju funkciju iznimnog pogleda (zanimljivog vidika) na lijepe dijelove krajolika ili osmatračnice za kontrolu prilaza vili (vila Jovis na otoku Capriju - helenistički model i oblik zatvorene palače koji je uveo veliku polukružnu eksedru preko puta najatraktivnijeg pogleda prema moru iznad klisure). Vile se često grade na padinama brežuljaka, a katkad i na umjetno povišenim terasama s dojmivim pogledima prema okolici (vila Settefinestre Ager Cosanus). Rimske vile situirane su tako da uzmu maksimum uživanja iz zadanog pejzaža i na suptilni se način eksponiraju u njemu. Rimski graditelj još živi u skladu s prirodnim zakonima, cijeni ljepotu, red i umjerenost ima osjećaj za proporcije u prirodi i izgradnjom vila ne narušava prirodni sklad. Ideal života je kuća na selu u prirodnom okružju koja se suprostavlja rastućoj urbanoj strukturi grada Rima. Izraženo je to i u stihovima pjesnika Propercija:

“O Cintijo, ti i cvijeće bit ćete sasvim sami.
Taj odlazak iz grada, ta daljina spas je
Tebi, o Cintijo. Promatrat ćeš rosno granje
Pod svojim prozorima i pašnjake i klasje
I brežuljke i skromno seljačko imanje.
Tamo nikakve isprazne igre velegrada
Neće te zavesti. Tamo baš ništa nema
Od lažnih zabava.”
(Prijevod N. Šop, 1965.)

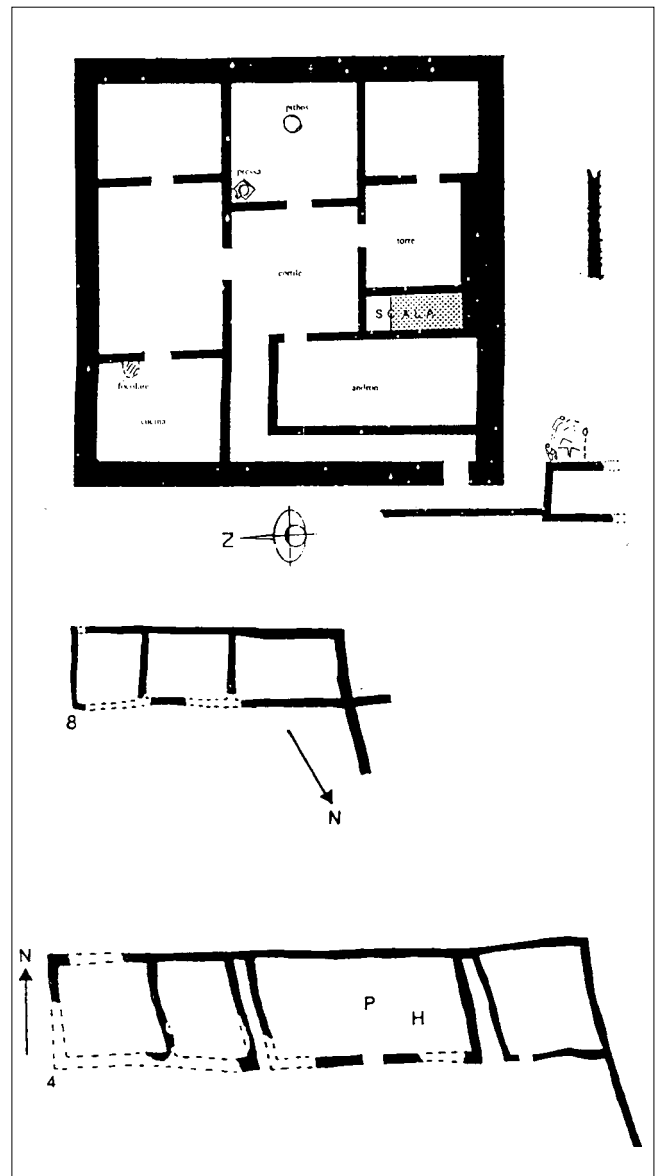
Arhitektura vila koja je u početku bila nadahnuta tradicijom etruščanskih i rimskih elitnih građevina i prihvatila razigranost helenističkih palača te monumentalnost egipatske arhitekture, razvila se u veće luksuzne rezidencije koje će se vojnim osvajanjima Europe, Azije i Afrike, proširiti po cijelom Rimskom Carstvu.

RAZVOJ VILA

Izgradnja vila na istočnoj obali Jadrana započinje rimskim osvajanjima istočnojadranske obale i otoka u 2. i 1. st. pr. Kr., ali kao raširena pojava tek nakon pacifikacije tih područja točnije nakon sloma Batonova ustanka 9. g. (1. st. poslije Krista).

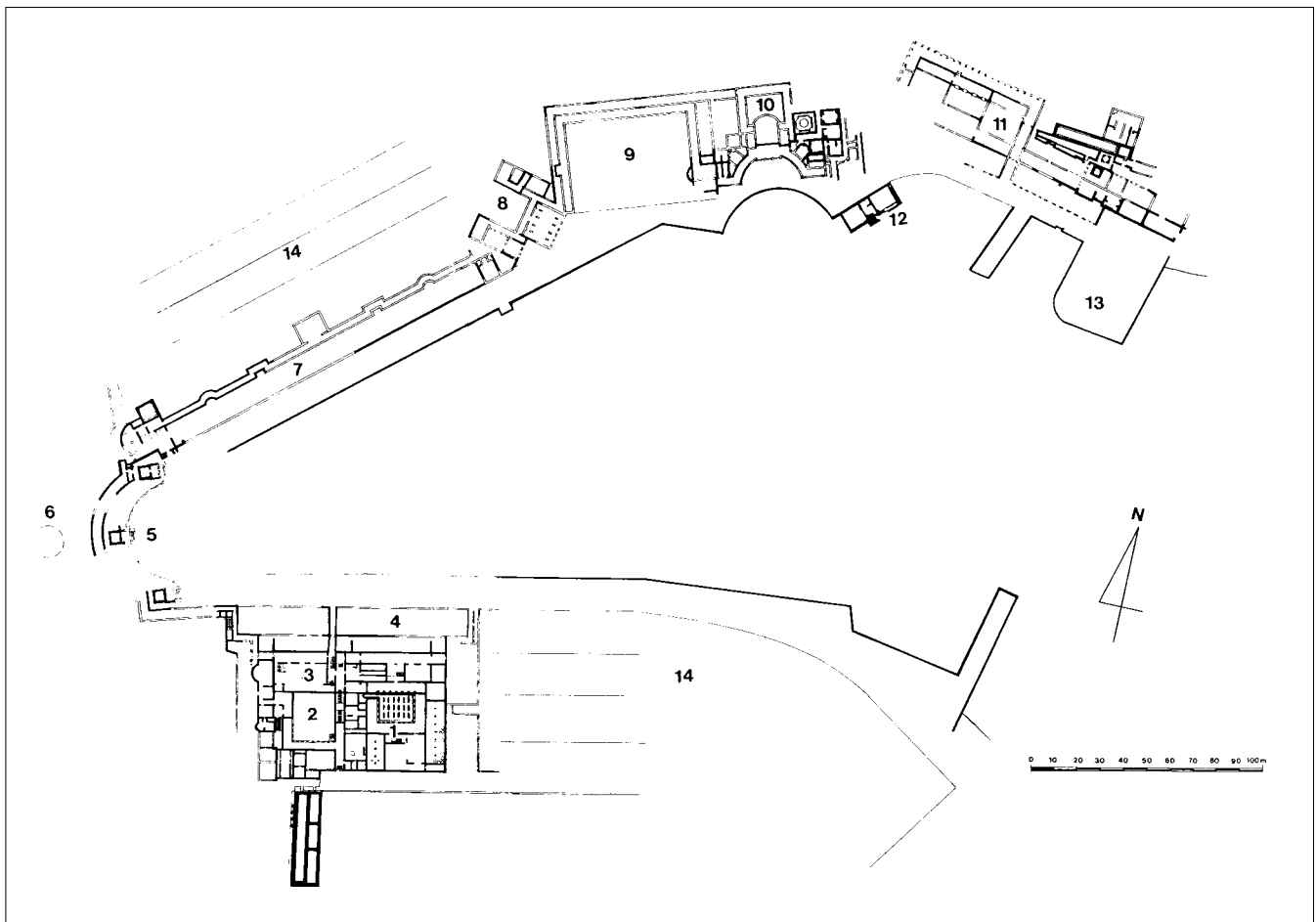
Razdoblje između Cezara i Flavijevaca karakterizirano je brzim ekonomskim usponom elitnih obitelji u rimskim kolonijama na istočnom Jadranu. Provincijalna elita sastojala se

od republikanskih senatorskih obitelji s posjedima na istočnoj jadranskoj obali i veterana koji su došli s Cezarom i Augustom kao lojalna potpora i prijatelji ovim i kasnijim vladarima (julijevsko-klaudijevskoj dinastiji). Oni su razvili velike ekonomije i u okviru programa gradnje kuća u urbanim središtima i vila na posjedima preobražavaju gradove i krajolik obale i otoka Dalmacije i Histrije. U tom razdoblju tipološki su jednake gradnje vila u Italiji i na istočnoj obali Jadrana. Mnogobrojni su nalazi jednostavnijih tipova vila na istočnojadranskoj obali i otocima (villa rustica) o kojima je bilo riječi u prvom dijelu ovog članka (Rimske vile u Istri i Dalmaciji, I. dio), ali i gradnje iznimno luksuznih vila (Brijuni - uvala Verige, Katoro, Sorna, Barbariga, Val Bandon, uvala Stari Trogir, poluotok Sustjepan i uvala Tiha kod Cavtata).

Sl.1. Razvojni oblici - mediteranska kuća s atrijem i poljoprivredni objekti srednje Italije s prostorijama u nizu (Lafon, 2001., Torrenato, 2001.)

Fig.1 Development forms - Mediterranean house with an atrium and farming facilities of central Italy with rooms in a row (Lafon 2001, Torrenato 2001)

Sl. 2. Razvoj maritimne vile u uvali Verige na Brijunima (Begović Dvoržak, 1997.)

Fig. 2 The development of a maritime villa in Verige Bay on the Brijuni (Begović Dvoržak 1997)

Na nekim vilama istražene su građevinske faze i utvrđeno je da su prošle isti razvojni put kao i italske vile, od skromnijih objekata do građevinskih kompleksa, dodavanjem sklopova kojima postupno raste razina luksuza (vila u uvali Verige na Brijunima). Razvoj rimskih vila na istočnojadranskoj obali nije imao isti tijek kao u samoj Italiji. Kada započinje njihova gradnja u 1. st. pr. Kr., u Italiji već postoje vrlo razvijeni tipovi vila tradicija kojih se samo prenosi na drugu obalu Jadrana. Međutim, iz činjenice da i u Italiji istodobno postoje vrlo jednostavni i visokorazvijeni tipovi vila, na istočnoj obali Jadrana nalazimo sve tipove vila kao i na području Italije, koje su prilagođene pejzažu, poljoprivrednoj proizvodnji i luksuznim potrebama i općenito posebnim situacijama pojedinih lokacija.

Razvoj rimskih vila u Istri i Dalmaciji pokušat ćemo objasniti s obzirom na:

1. **ekonomske procese koji su pokrenuli njihovo širenje,**
2. **socijalno-političke prilike,**
3. **arhitektonsku formu.**

1. Ekonomski procesi

U 1. st. pr. Kr. organizacija prostora i korištenje zemljišta teži prema profitabilnoj poljoprivrednoj proizvodnji i korištenju prirodnih resursa. Augustova politika kolonizacije bila je intenzivna kulturna akcija u suradnji s italskim kolonisti-

ma, usmjerena na gradska središta i izgradnju vila na posjedima. Najluksuznije vile nalazimo oko većih urbanih središta (Parentium, Pola, Iader, Salona, Naron, Epidaur). Stvaranje lokalne elite vezano je uz kult carske ličnosti i upravljanje imanjima - gradska i ruralna elita (rimski veterani, ilirski oslobođenici, grčki oslobođenici). Integracija uključuje - carski kult, oslobađanje robova, ekonomsku upravu i integraciju u vojnu službu. Cilj rimske strategije kolonizacije novoosvojenih područja je politička, ekonomska i kulturna dominacija i eksploatacija.

Razlikujemo tri faze:

1. prije osnivanja kolonija - ager publicus, senatorska imanja (rimska eksploatacija novih teritorija);
2. osnivanje kolonija i centurijacija (veterani), adsignacija;
3. stvaranje lokalne elite - proširivanje vila i intenzivna gradnja novih vila (porast stanovništva, intenzivna poljoprivreda).

Posebno se intenzivira uzgoj maslina i vinove loze. Smanjuje se površina šuma i pašnjaka i intenzivira iskorištavanje kamena te proizvodnja soli. Grade se vile kao središta imanja u kojima je luksuzni život u prirodi kombiniran s poduzetnošću. Na vilama se grade izdvojeni rezidencijalni dijelovi, ali i gospodarski sa skladištima, lučkim uređajima. Proizvodnja se odvija za potrebe vila, ali i za tržište. U vilama se luksuz kombinira s profitabilnošću. Postoji veza između izgradnje luksuznih vila, te proizvodnje i trgovine vinom, maslinovim

uljem i amforama, razvijenim kroz investicije senatorskih obitelji, poduprijeti carskom politikom julijevsko-klaudijevske dinastije. Istražen je primjer obitelji Laecanii u Istri (TASSAUX, 1982., 251.-261.; 1983.-84., 262.; STARAC, 1994., 136.). Vile zapremaju velika područja sa svojim vrtovima, nasadima i terasastim vrtovima, a sve to bitno transformira izgled rimske *Histriae* i *Dalmatiae*. Vile su u prvom redu bile središta ekonomske moći Rimskog Carstva, jer su velike ekonomije bile izvan grada. Proizvodnja se odvija izvan gradova - radionice velikog mjerila *figlinae*, *fullonicae*, metalske radionice nalaze se u sklopu vila, izvan urbanih središta. Ruralni moćnici bili su ujedno urbana elita i snabdjevali su grad potrebnim proizvodima (WHITTAKER, 1990., 111.).

2. Socijalno-političke prilike

Rimljani su obilježili svoju političku i socijalnu kontrolu nad zauzetim teritorijem nakon pacifikacije područja gradnjom vila na posjedima. Rimske vile u provincijama bile su građene bez oslanjanja na lokalnu tradiciju. Vila je gradila rimska elita, a vrlo rijetko lokalna nerimska aristokracija.

Vila je predstavljala konvencionalnu investiciju i donosila u stvarnosti solidan prihod, ali je također imala lokalno-politički i socijalni utjecaj, te unapređivala status i ugled svojih vlasnika (TORRENATO, 2001., 29.). Prvi vlasnici poznati u Istri bili su iz aristokratskih obitelji kasne Republike kojima se pružila mogućnost bogaćenja zauzimanjem novih teritorija rimskom ekspanzijom i intenziviranjem trgovine (SHATZMAN, 1975., 314., 399.). Drugi vlasnici bili su novi ljudi (*homo novus*) koji su pametnim reinvesticijama profita u rastućoj

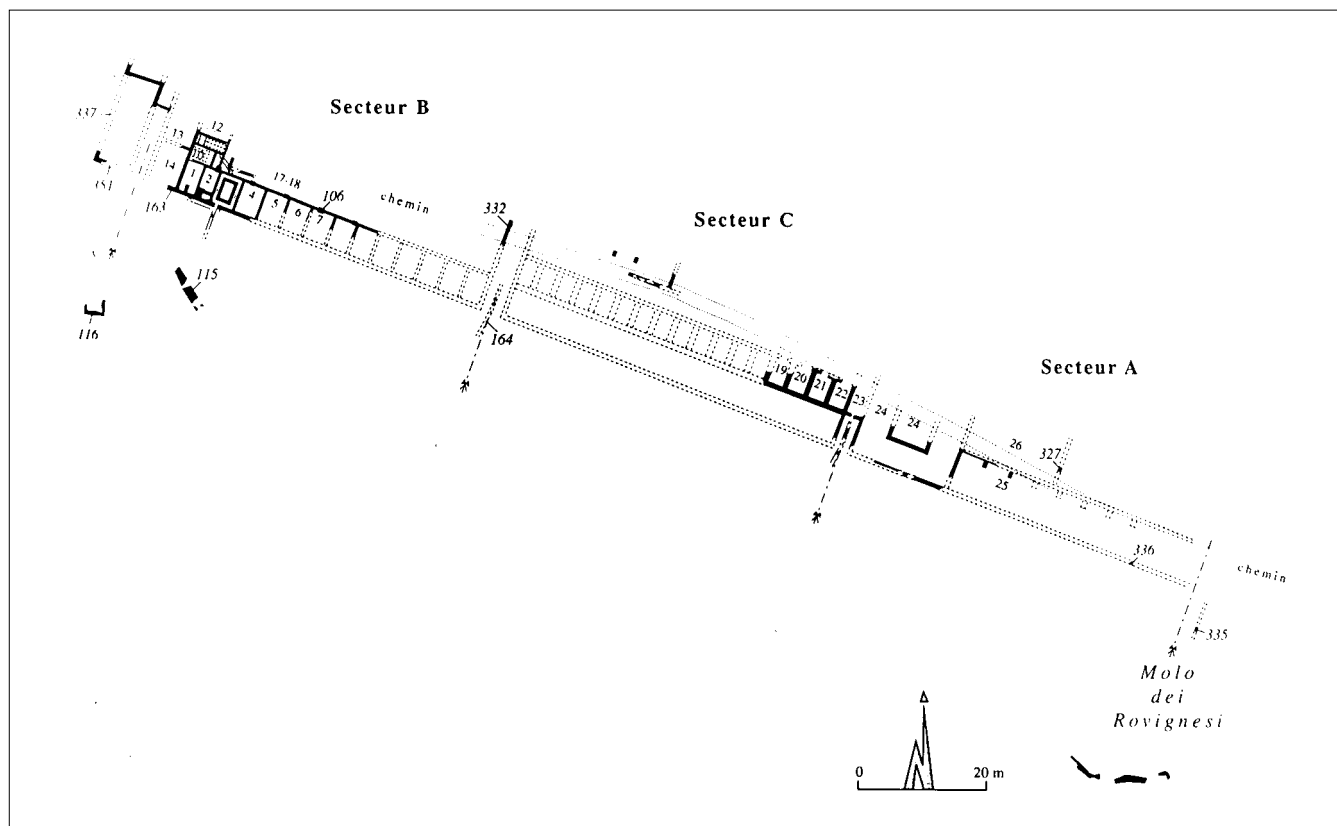
trgovini povećali svoje bogatstvo (TORRENATO, 2001., 19.). Ti novi ljudi bili su ratni veterani (vojni zapovjednici) lojalna potpora Augustu i njegovim nasljednicima početkom 1. st. (BEGOVIĆ, SCHRUNK, 1999., 436.).

“Ugledni Rimljani (patriciji) živjeli su stalno okruženi gomilom molitelja. S vremenom je postalo uobičajeno da ta klijentela koja se sastojala od siromašnih ljudi, svoju sudbinu veže za nekoga imućnog čovjeka. On im je osiguravao zaštitu u zamjenu za određene usluge. Što je više netko bio okružen obitelji, prijateljima, klijentelom, to je bio ugledniji. Vila je trebala dati graditeljski odgovor na određeni društveni problem i to je bilo ostvareno prilično dimenzioniranim prostorima u luksuznim vilama za boravak šire obitelji i gostiju, te primanje mnoštva posjetitelja.” (NUGUE, 2000., 414.). Ugledni Rimljani trebali su biti sposobni primiti gomilu ljudi i zadiviti ih ljepotom oblika i otmjenošću proporcija svoje vile. Potreba za izabranim luksuzom kojim se željelo zadiviti posjetitelja težila je posebnim graditeljskim ostvarenjima (SORREN, AYLWARD, 1994., 24.). Pojedine luksuzne vile bile su koncipirane kao mali grad, mjesto gdje je boravio veliki broj osoba i gdje su normalno bili ugošćeni brojni članovi obitelji, radile i boravile osobe koje su vodile administraciju takvoga velikog kompleksa, robovi i oslobođenici.

3. Arhitektonski plan

S obzirom na arhitektonski koncept, vile će se obraditi: A/ funkcionalno, B/ sadržajno, C/ oblikovno.

A/ **Funkcionalno** - vile imaju dvije osnovne namjene - proizvodnju i stanovanje.

Sl. 3. Vila u Loronu - istraženi dio (Tassaux, Matijašić, Kovačić, 2001.)

Fig. 3 Villa in Lorone - the excavated part (Tassaux, Matijašić, Kovačić 2001)

B/ Sadržajno - prostori na vilama namijenjeni su poljoprivrednoj, stočarskoj ili obrtničkoj proizvodnji. Potrebni sadržaji su prostori za obavljanje proizvodnog procesa i prostori skladišta, prostor boravka vlasnika (njegove obitelji i gostiju), upravitelja (*vilicus*) i njegove obitelji, te prostori boravka robovske radne snage (*ergastulae*). Sadržaji stanovanja u velikim luksuznim vilama bili su posebno dimenzionirani, npr. vila u uvali Verige na Brijunima gdje je rezidencijalni dio zapremao 1 ha (100 x 100 m) površine. Udio *pars urbana* na luksuznim vilama bio je mnogo veći nego površina proizvodnih dijelova. Vile katkad predstavljaju mjesto stanovanja, a ponekad mjesto samo povremenoga boravka gospodara. Uređuju se s puno smisla za praktičnost, ali i za posebno oblikovanje s efektima unutarnjega i vanjskog prostora oblikovanog tako da zadivi posjetitelja, a također da pruži maksimum udobnosti vlasniku i njegovoj obitelji.

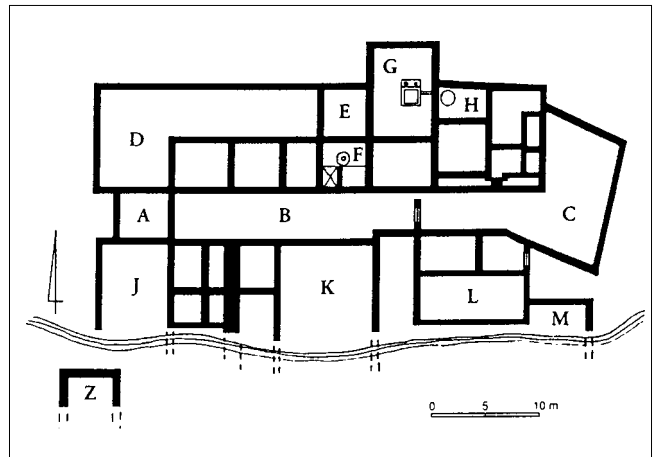
Osnovna ekonomska funkcija vile je prerada i skladištenje poljoprivrednih proizvoda. U toploj mediteranskoj klimi bilo je iznimno važno dobro izvesti i orijentirati skladište (PURCELL, 1995., 169.). Prema veličini skladišnog prostora može se zaključiti važnost pojedine vile, kao i veličina zemljišnog posjeda na kojem je građena. Intenzivna proizvodnja koju Rimljani uvode od 1. st. pr. Kr. na području Istre i Dalmacije dovode do gomilanja poljoprivrednih viškova koji se nakon skupljanja, prerade i skladištenja odvoze prema najbližem gradskom središtu ili brodovima prevoze na udaljena tržišta. Vila je imala tendenciju da posebno naglasi skladišni prostor - redovi *dolia* zapremali su unutarnji prostor npr. *cella vinaria* s približno 80 *dolia* vile u uvali Verige na Brijunima (BEGOVIĆ DVORŽAK, 1995., 47.). U kasnoj antici i ranome srednjem vijeku posebno je naglašena uloga skladišta u vilama, jer je roba često morala biti vrlo dugo skladištena. Grade se velike žitnice (*horreum*) u vrijeme kada se na vilama povećava broj stanovnika (Sorna kod Poreča, MATIJAŠIĆ, 1998., 124., 126.-127.). Izgradnjom vila i uređenjem njihove poljoprivredne okolice dolazi do bitne promjene izgleda krajolika. Intenzivna poljoprivreda i uzgoj novih kultura u Istri i Dalmaciji tijekom 1. st. mijenjaju pejzažna obilježja zemlje. Na velikim posjedima uz reprezentativne vile, izgleda da su istu vrijednost u krajobrazu imali hortikulturno uređeni vrtovi, kao i nasadi vinograda i maslina, te poljoprivredne površine zasađene različitim kulturama koje su predstavljale ponos svojim vlasnicima.

C/ Oblikovno - ranocarske vile koncipirane su kao prizemnice koje se rasprostiru u pejzažu. Tek pojedini dijelovi su katni i to katkad stambeni, a katkad za nadgledavanje procesa proizvodnje. Vile se prilagođavaju konfiguraciji terena i tek težnja luksuznih vila za posebnim vizurama ili velike dvorane s većim visinama stropova blago mijenjaju prizemno rasprostiranje. Potpuno je drugačija situacija u kasnoj antici, kada fortifikacije dobivaju značajno mjesto u izgradnji i određuju vanjski izgled. Umjesto prizemlja glavnu ulogu u stambenoj arhitekturi preuzima kat.

PODJELA VILA (VRSTE VILA)

1. Prema tipu vlasništva

A/ Tip vlasnika vojnik/mali zemljoposjednik (rimski ratni veterani - gradnja jednostavnih vila tipa *villa rustica*).

Sl. 4. Banjole primjer vile sa središnjim hodnikom (Gnirs, 1915.)

Fig. 4 *Banjole, an example of a villa with the central corridor*

B/ Lokalni visoko socijalno i administrativno pozicionirani pojedinci. Vila je gradila rimska elita, a vrlo rijetko lokalna nerimska aristokracija.

C/ Vile rimske aristokracije i senatorskih obitelji.

D/ Carske vile.

A/ Vile tipa *villa rustica* grade mali zemljoposjednici kao središta svojih zemljišnih posjeda. To su često ratni veterani kojima su dodijeljena zemljišta u novoosvojenim područjima nakon prestanka vojne službe (ZANINOVIĆ, 1991. b; i 1994.). Također se vile tipa *villa rustica* grade na velikim posjedima za preradu i pohranu pojedinih vrsta poljoprivrednih i stočarskih proizvoda.

B/ U 1. st. na istočnojadranskoj obali dogodio se svojevrsni intenzivni zamah izgradnje vila u trenutku kada su politička ekspanzija i profitabilna ekonomija dosegle svoj vrhunac. Bogatstvo se temeljilo na vojnoj pobjedi, zaradi dobivenoj od snabdijevanja vojske, ubiranja poreza, posuđivanja novca, udjela u urbanim vlasništvima, različitim javnim ugovorima, trgovini robljem, vinom i uljem, racionalizaciji i intenziviranju poljoprivrede itd. Gospodarski razvoj je pružio mogućnost kreiranja nove elite koja se oslanjala više na novčane aktivnosti nego na tradicionalne dužnosti. Vlasnici su obilježili svoju političku i socijalnu kontrolu nad krajolikom gradnjom rezidencija primjerene veličine i sadržaja (TORRENATO, 2001., 28.).

C/ Prvi vlasnici zemljišta i graditelji velikih vila bili su iz rimskih aristokratskih obitelji kasne Republike koji su nakon ratnih osvajanja podijelili najplodnije terene. Drugi vlasnici bili su novi ljudi (*homines novi*) koji su s Augustom i Tiberijem ušli u rimski Senat, poduzetni i agresivni obogatili su se uzgojem vinove loze i maslina, te trgovinom kojoj su se aktivno posvetili. Postojao je zakon iz 218. g. pr. Kr. koji je zabranjivao senatorima posjedovanje brodova koji mogu prevoziti više od 300 amfora. Zakon je dugo ostao na snazi i ograničavao je veličinu broda, ali ne i njihov broj te se lako mogao zaobići (DE FRANCESCINI, 1998., 796.). Novi ljudi koji su došli u Senat za Augusta i Tiberija bili su i zemljoposjednici i trgovci što je bio temelj njihova naglog bogaćenja. Oni su kao lojalna potpora julijejsko-klaudijejske dinastije i njihovi favorizirani prijatelji često dobivali svojevrsni monopol za

opskrbu vojske i u kratko vrijeme su mogli steći golemo bogatstvo. To bogatstvo bilo je osnova za izgradnju velikih vila na njihovim posjedima kao jednim od izraza moći i bogatstva (BEGOVIĆ, SCHRUNK, 1999.-2000., 436.).

D/ Poznati su carski posjedi na području Istre i Dalmacije, kao i iznimno luksuzne vile koje su građene na njima. Njihova arhitektura bila je svojevrsni arhitektonski uzor drugim gradnjama na tom području, a po kvaliteti nije zaostajala za gradnjama u samom Rimu i na području Italije. Inovacije koje se događaju u arhitekturi za vrijeme Nerona i Flavijevaca istodobne su na području Italije i na istočnojadranskoj obali (Katoro, Brijuni, Val Bandon). Kamen iz lokalnih kamenoloma bio je upotrebljavan za gradnju, dok je gotovo sve drugo bio import (rijetke vrste mramora, mozaični podovi, skulpture, ukrasi).

Jednostavne vile i razvijene tipove vila ne možemo razlikovati samo po tipu vlasništva jer je također postojalo pravilo da se na velikim zemljišnim posjedima gradi jedna glavna vila kao rezidencija vlasnika i niz manjih vila tipa *villa rustica* koje su specijalizirane za preradu i pohranu pojedinih vrsta poljoprivrednih proizvoda (ulje, vino, žitarice) ili tip proizvodnje. Vile su vrlo često grupirane na određenom prostoru i posjedu. Postoje manje vile koje su dio cjeline i zavisne od jedne glavne vile, u kojoj je povremeno boravio gospodar imanja. Bila je to međusobna zavisnost, a također i specijalizacija u proizvodnji. Istraženi primjeri takve podjele funkcija na nekoliko vila nalazimo na Brijunskom otočju (BEGOVIĆ, SCHRUNK, 1999., 430.). U uvali Caska na otoku Pagu, gdje se nalazila stara Cissa, pronađeni su ostaci najmanje triju većih rustičkih kompleksa (SUIĆ, 1976., 223.). Na širem prostoru sela Ugljan nalazi se niz ostataka rustičkih vila: Muline, Gospodska gomila, Batalaža, rt Supetar (SUIĆ, 1976., 223.). Jedna od njih - Gospodska gomila, ukazuje na sjedište lokalnog dominusa. U kasnoj antici nalazimo istu situaciju - jasno definirane manje vile u spisima sv. Jerolima i opisu njegovih villulae na raštrkanom prostoru, s jednom vilom u kojoj je bila rezidencija tamošnjih Euzebijevaca (druga polovina 4. st.) (SUIĆ, 1995., 138.).

2. Prema tipu tlocrta

Vile:

A/ s unutarnjim dvorištem,

B/ sa središnjim hodnikom kakve opisuje E. B. Thomas "Rimske vile u Panoniji", 1964.,

C/ peristilne - označuje ih redanje prostorija oko peristila (jednog ili više),

D/ portikatne vile - karakterizira ih redanje prostorija uz liniju portika,

E/ vrlo luksuzne vile često su kombinacija tipova C/ i D. To se posebno odnosi na maritimne vile.

3. Prema položaju

A/ *villa urbana* - vile u urbanim središtima,

B/ *villa suburbana* - vile građene u blizini gradova,

C/ *villa rustica* - jednostavni tipovi vila prvenstveno namijenjeni proizvodnji.

Vile uz obalu mora (uzmorske vile) - dijele se na:

D/ priobalne vile i

E/ maritimne vile.

4. Prema kronologiji - u razdoblju od 1. st. pr. Kr. do 6. st.

A/ vile kasne Republike,

B/ ranocarske vile, (posebno izdvajamo razdoblje "Pax Romana" od 27. g. pr. Kr. do 167. g. poslije Krista),

C/ kasnoantičke vile.

U tu podjelu uklapa se Torrenatova podjela (TORRENATO, 2001., 18.-19.) na tipove vila prema opisima rimskih pisaca: Catona, Varona, Columele (koje je u njihovim građevinskim karakteristikama opisao i Vitruvije), Plinija Mladeg, Kasiodora (*praetoriae*). Kasnoantičke vile iz Kasiodorova opisa bitno će utjecati na razvoj srednjovjekovnih feudalnih dvoraca (*castellum*).

Podjeli prema kronologiji odgovara i dioba na: A/ ekstrovertirane i B/ introvertirane tipove vila, te na tipove vila s: A/ kompaktnim tlocrtom koji teži simetriji i B/ razvedenim nesimetričnim tlocrtom. Tip vila s kompaktnim tlocrtom karakteristika je vrlo ranih vila i vila tipa *villa rustica*, te ponovo kasnoantičkih vila. Ekstrovertirane vile razdoblja *Pax Romana* su vile s razvedenim nesimetričnim tlocrtom često rezultat nadogradnje i razvoja kroz duže vremensko razdoblje kao npr. vila u uvali Verige na Brijunima.

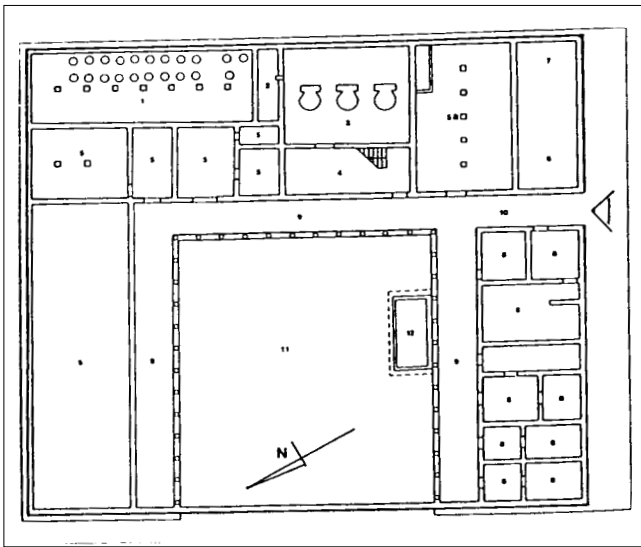
Valja naglasiti da je jednostavni tip rustičkih vila doživio najmanje promjena tlocrta tijekom vremena, dok luksuzne vile s posebno dimenzioniranim *pars urbana* doživljavaju najveće promjene te se bitno razlikuju luksuzne vile razdoblja *Pax Romana*, od vila razdoblja 2. i 3. st., te kasnoantičke vile.

1. Tip vlasništva

I. tip vlasnika vojnika - mali zemljoposjednik (rimski ratni veterani poznati s natpisa nađenih u Istri, ZANINOVIĆ, 1991. b i 1994. - gradnja jednostavnih vila tipa *villa rustica*). Mnogo je poznatih lokaliteta takvih vila na Jadranskoj obali i otocima, uz plodna kraška polja.

II. Lokalni visoko socijalno i administrativno pozicionirani pojedinci. Vile je gradila rimska elita, a vrlo rijetko lokalna nerimska aristokracija.

III. Vile rimske aristokracije i senatorskih obitelji. Vlasništvo posjeda vila i proizvodnih pogona se mijenjalo, sigurno u skladu sa širim ekonomskim i političkim prilikama. Na području Istre poznata je obitelj *Laecanii* koji su u Pulu došli kao kolonisti za vrijeme Cezara ili poslije bitke kod Akcija, u vrijeme Oktavijana. Bili su vezani uz pripadnike julijevsoklaudijevske dinastije i njihovi favorizirani prijatelji. Stekli su početkom 1. st. veliko bogatstvo i političke časti i postali jedna od najmoćnijih obitelji u Istri. Poznata su zadnja dva pripadnika te obitelji otac i sin istog imena *Caius Laecanius Bassus*. *Caius Laecanius Bassus*, stariji postao je *praetor* za Tiberija, *consul suffectus* 40. g. u vrijeme Kaligule, a njegov sin je konzul 64. g. u doba Nerona (TASSAUX, 1982., 246.). U vrijeme njihova najvećeg uspona, negdje između 40. i 60. g. (kada su otac i sin bili na vrhuncu svog bogatstva) događa se najsajnija izgradnja na Brijunima. *Caius Laecanius Bassus* mlađi umro je bez zakonitog nasljednika (u vrijeme Vespazijana) i prema žigovima na amforama *figiline* u Fažani koju je obitelj posjedovala pretpostavlja se da su njihovi posjedi prešli u carsko vlasništvo (STARAC, 1994., 136.). Vila u Loronu sjeverno od Poreča (sl. 3.) u prvoj polovini 1. st. pripadala je rimskom senatoru Sisenni Statiliju Tauru, a kasnija vlasnica bila je Calvia Crispinilla, *magistra libidinum Neronis* (na Neronovu dvoru). Za Domicijana Loron je postao carski

Sl. 5. Villa rustica u uvali Madona, primjer peristilne vile (Begović Dvoržak, 1999.)

Fig. 5 Villa rustica in Madona Bay, an example of a peristyle villa (Begović Dvoržak 1999)

posjed (TASSAUX, MATIJAŠIĆ, KOVAČIĆ, 2001., 363.), Kornelije Dolabela namjesnik Dalmacije posjedovao je vjerojatno vilu u uvali Tiha, sjeverno od Cavtata. U vili je nađen natpis u njegovu čast, te glava i ulomci njegove statue (ZANINOVIĆ, 1988., 95.). Prema pisanim izvorima, u Istri je posjede imao sam August i njegov prijatelj Mecenat (SUIĆ, 1976., 217.).

IV. Carske vile.

Poznate i pretpostavljene carske vile su: Loron kod Poreča, Brijuni uvala Verige, Medulin Vižula, Dioklecijanova palača Split, Polače na Mljetu. Prema nizu indikacija to su carski posjedi na istočnojadranskoj obali: Loron (TASSAUX, MATIJAŠIĆ, KOVAČIĆ, 2001.), Brijuni (GNIRS, 1912.; SUIĆ, 1991.), Vižula (GNIRS, 1908.; DŽIN, 1995.). Uz medulinsku cestu položaj Tavian ili Tabian u kojemu se prepoznaje ime nekadašnjeg vlasnika Oktavijana (*Octavianus*), (STARAC, 1994., 134.-135.), Dioklecijanova palača carski je posjed i prije izgradnje kasnoantičke palače, Polače Mljet, koji Odoakar (kao legitimni nasljednik rimskih careva) poklanja Comesu Pieriusu, mora u tom trenutku biti također carski posjed (FISKOVIĆ, 1999., 75.). "Carska ruka prisvojila je mnoge vile i privatne posjede" (TORRENATO, 2001., 20.). U Istri npr. vlasništvo obitelji Laecanii u vrijeme Vespazijana prelazi u carsko vlasništvo (STARAC, 1994., 136.). Vila u Loronu u doba Domicijana isto tako postaje carski posjed (TASSAUX, MATIJAŠIĆ, KOVAČIĆ, 2001., 363.).

2. Tipovi vila prema tlocrtu

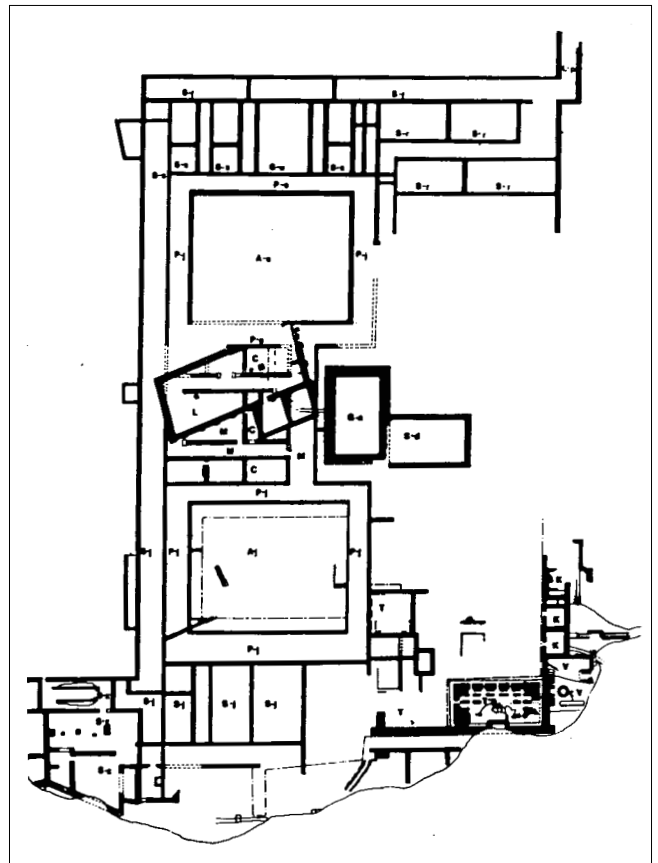
A/ **Vile s unutarnjim dvorištem.** Primjer takve istražene vile su Labinci kod Poreča, Šijana kod Pule i vila u Mulinama na otoku Ugljanu. B/ **Vile sa središnjim hodnikom** - istraženi primjeri su Banjole kod Pule (sl. 4.) i vila u Barbarigi sjeverno od Pule (prema Schwalbu, dio namijenjen za zimski odmor). Drugi dio vile u Barbarigi (prema Schwalbu, namijenjen ljetnom odmoru) ima prostorije grupirane oko velikog

portika vel. 35,30 x 26,0 m koji je otvoren prema moru. Kao cjelina, vila u Barbarigi pripada u kombinirani tip vila. C/ **Peristilne vile** - primjer peristilne vile s istraženim i definiranim tlocrtima su vila u uvali Madona na Brijunima (sl. 5.), vila na lokalitetu Kolci na Brijunima, vila na poluotoku Sorna kod Poreča, prostorija grupiranih oko dva peristila između kojih je triklinij s eksedrama koji dobiva svjetlo i zrak iz oba peristila (sl. 6.), vila u Val Bandonu sjeverno od Pule (sl. 7.) i vila u Danilu kod Šibenika.

D/ **Portikatne vile.** Prema istraženim dijelovima, to bi mogla biti vila na poluotoku Vižula kod Medulina (sl. 8.), vila na Murteru i vila na poluotoku Sustjepan kod Cavtata (sl. 9.). E/ **Vile koje predstavljaju kombinaciju tipova C/ i D/** su: vila na poluotoku Katoro (sl. 10.), vila u Barbarigi (sl. 11.) sjeverno od Pule, te vila u uvali Verige na Brijunima koja ima prostorije na rezidencijalnom dijelu, grupirane oko dva peristila i druge arhitektonske cjeline grupirane oko nekoliko portika.

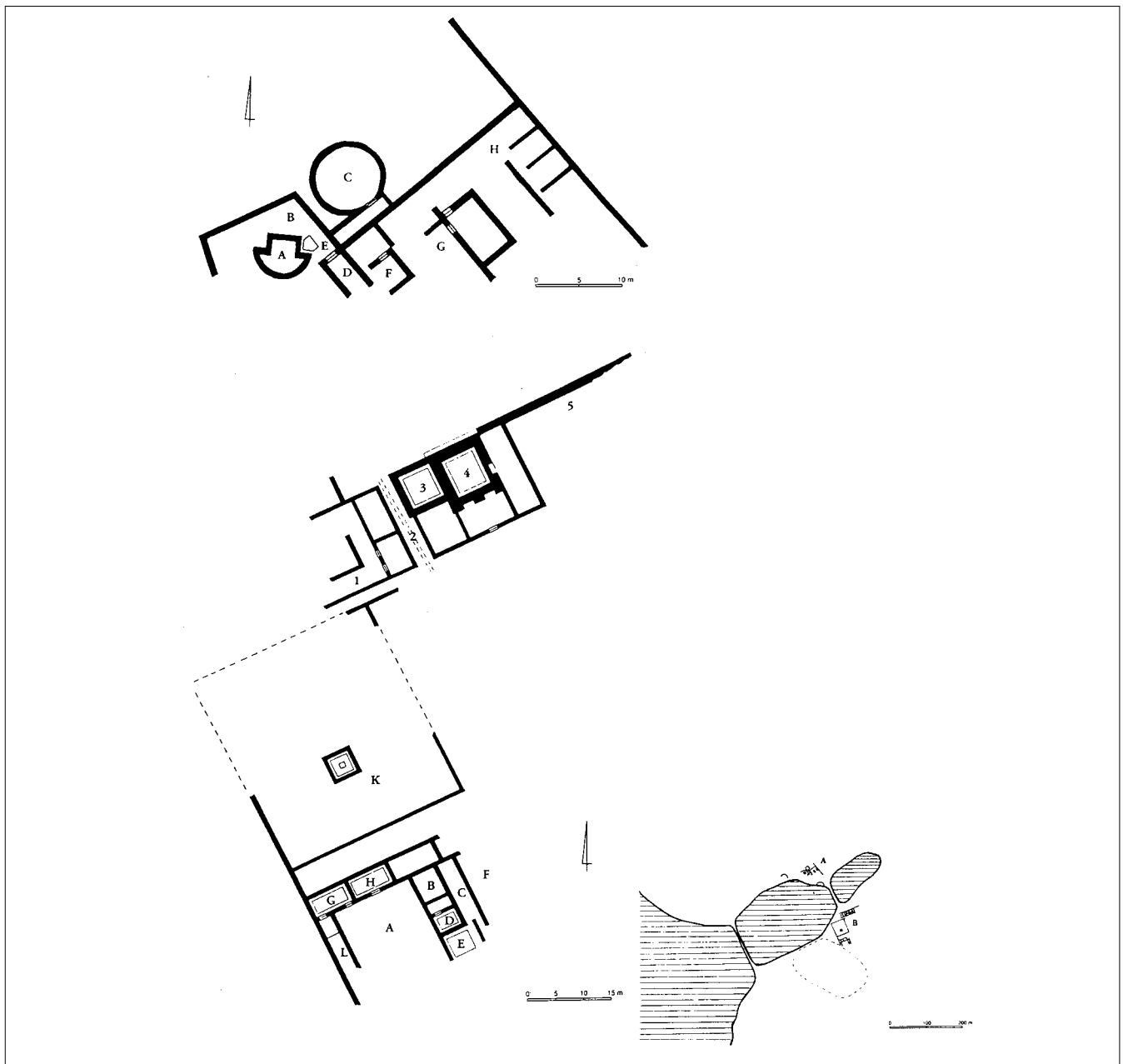
3. Tipovi vila prema položaju

A/ **Villa urbana** - na području antičke Salone nedaleko Porta Cesarea nađeni su ostaci monumentalne gradske vile s luksuznim podnim mozaicima s prikazom Apolona, Tritona i Orfeja, građevina poznata pod nazivom "Palača namjesnika provincije" (KIRIGIN, MARIN, 1989., 89.).

Sl. 6. Vila na poluotoku Sorna peristilna vila (Jurkić Girardi, 1981.)

Fig. 6 The villa on Sorna Peninsula, a peristyle villa (Jurkić Girardi 1981)

Sl. 7. Maritimna vila u Val Bandonu (Matijašić, 1998.)

Fig. 7 Maritime villa in Val Bandon (Matijašić 1998)

Rimska *villa urbana* u Starom Gradu na otoku Hvaru (JELIĆ RADONIĆ, 1996., 149.-161.).

B/ *Villa suburbana* - u Puli između amfiteatra i Herkulovih vrata, vila na položaju Erešove bare kod Narone.

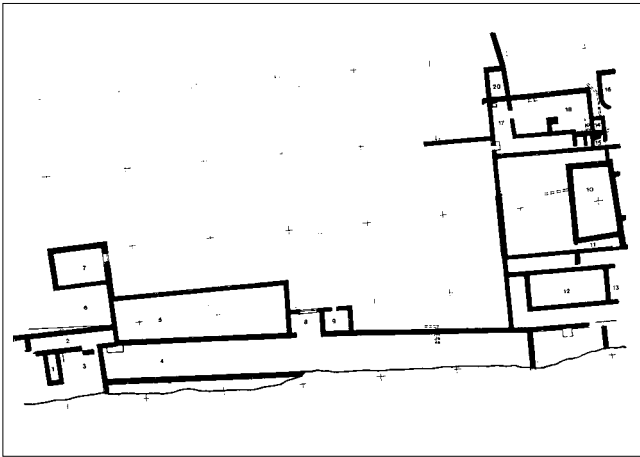
C/ *Villae rusticae* su najbrojnije. Rustične vile s definiranim tlocrtima: Labinci kod Poreča, u Šijani kod Pule, na lokalitetu Kolci i u zaljevu Sv. Nikole na Brijunima, Velika Šaraja (Peroj), Caska na Pagu, rt Supetar na otoku Ugljanu, Strožanac kod Postrane, Lovrečina na Braču, Soline na Hvaru, vila na otoku Šćedru južno od Hvara, Orebić na Pelješcu, Donje Čelo na Koločepu i dr.

Vile uz obalu mora:

postoje dvije kategorije uzmorskih vila: priobalne i maritimne.

D/ **Priobalne vile** su vile građene uz morsk obalu ili u neposrednoj blizini. Imaju redovito izgrađene luke i molove

za ukrcaj robe i ljudi. Mogu biti od skromnih dimenzija i jednostavnog tlocrta tipa *villa rustica* do maštovitih kreacija razvijenih tipova vila. Istražene priobalne vile su: vila Červar Porat kod Poreča (sl. 12.); vila u Banjolama u Istri; na otoku Unije uz naselje Unije; na poluotoku Havišće Jadranovo; Muline na južnoj strani otoka Ugljana; Miholašćica i Martinšćica na otoku Cresu; u uvali Liska na otoku Lošinju; u Njivicama i Puntu na otoku Krku; u Supetarskoj Dragi, na poluotoku Kaštelin i u Kamporskoj Dragi na otoku Rabu; Novalja, Šimuni, u Lunskoj luci i u zaljevu Stara Poveljana na otoku Pagu; Puntamika, Diklo i Pakoštane u okolici Zadra; Soline kod Biograda na moru; u uvali Rogač i Piškera Nečujam na otoku Šolti; Lovrečina, Povelja i Bol (gdje je nađen kameni reljef Neptuna) na otoku Braču; na otočiću Sv. Klement, uvala Soline i uz Starigrad na otoku Hvaru; na otoku Šćedro južno od otoka Hvara; u luci Ubli na otoku Lastovu (sl. 13.); u Orebiću

Sl. 8. Vila na poluotoku Vižula kod Medulina (Džin, 1995.)
Fig. 8 Villa on Vižula Peninsula near Medulin (Džin 1995)

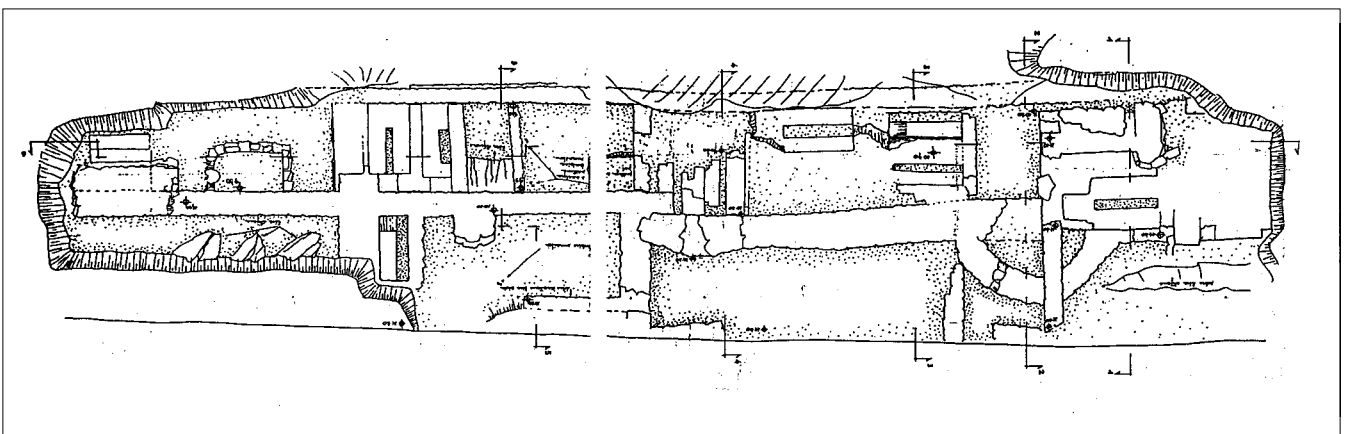
i Žuljani na poluotoku Pelješcu; u luci Pomena na otoku Mljetu; na položaju Fratija u luci Šipanskoj na otoku Šipanu, u Mlinima. Navedene su samo neke od priobalnih vila na istočnojadranskoj obali i otocima.

E/ Maritimne vile posebna su kategorija uzmorskih vila i pripadaju u najrazvijenije i najluksuznije tipove rimskih vila. Na području Italije razvile su se iz priobalnih vila neposredno prije Augustove vladavine krajem razdoblja Republike. Definicija maritimne vile je da su to: vile u čijim sobama se čuje šum valova (LAFON, 2001., 3.), veliki prostrani posjedi (Ciceron govori o tisuću koraka koje je prelazio vježbajući svoje govore uz šum valova), veliki kompleksi koji koriste sve prednosti pejzaža i obale. Pojedini arhitektonski sklopovi tih vila kao da plešu iznad mora (LAFON, 2001., 4.). Prema Marcijalu (Epig., V, 1), idealni primjer je Laurentinum Plinija Mlađeg na obali Tirenskog mora južno od Ostije. Građene su redovito na vrlo atraktivnim lokacijama (na istaknutim položajima poluotoka ili u pogodnim uvalama), zauzimaju cijelu obalu čak i more ispred posjeda i kao što Horacije u ljutnji piše: “Zauzimaju čak i more i siromašnog susjeda tjeraju s posjeda” (HORACIJE, Lib III., Oda I.) i: “Ti gradiš spomenik

svoj od mramora i rasprostireš dvorove svoje na obalama Baja” (Lib. II., Car. XVIII.). Pročelja prema moru su monumentalna s lebdećim porticima poznatim sa zidnih slika IV. stila iz Pompeja i antičkih Stabiae. Specifična je to arhitektonska forma i volumen koji dominira nad obalom mora s panoramskim vizurama. Maritimnu vilu označuje izravni kontakt s morem (vizualni) i reprezentativna pročelja posebno orijentirana prema moru. Vrlo često ispred obale u moru je *piscine vivaria* znatnih dimenzija. Na istočnoj obali Jadrana počinju se graditi sredinom 1. st. Najreprezentativniji istraženi primjer maritimne vile je vila u uvali Verige na Brijunima (portik uz obalu mora dužine 150 m, polukružni portik s jonskim kapitelima uz more ispred terma, terasa i portik s lođama duž 100 m ispred rezidencijalnog dijela vile - vežu se u jedan niz koji zaokružuje čitavu unutrašnjost zaljeva). Druge istražene maritimne vile su: vila na poluotoku Katoro (Ca d'oro - *Domus Aurea*) kod Umaga, Barbariga, Val Bandon, Vižula kod Medulina, vila na Murteru, vila u uvali Stari Trogir (sl. 14.), Lumbarda na Korčuli, prema nekim indikacijama Polače na Mljetu, vila na poluotoku Sustjepan kod Cavtata. Postoje naznake da je gradnja Dioklecijanove palače prebrisala jednu maritimnu vilu iz ranocarskoga razdoblja. Najnoviji nalazi ispod građevina Basilicae Pictae (odeon) i pojedinačni nalazi u podrumima Dioklecijanove palače (građevine koja je prethodila palači) pokazuju situaciju koja podsjeća na vilu Publija Vedija Poliona u Pausilyponu kod Napulja sa sadržajima kao što su teatar, odeon (sl. 15.).

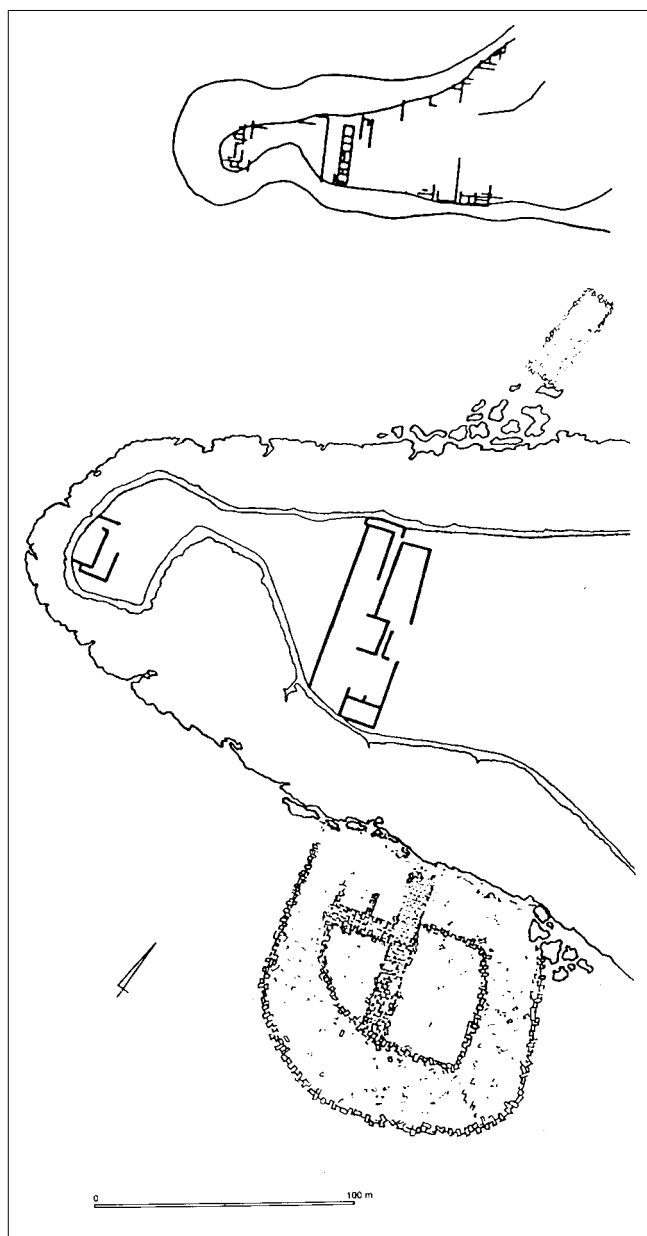
Iz navedenih primjera vidljivo je da arhitektura rimskih vila na istočnoj obali Jadrana prema brojnosti i kvaliteti ne zaostaje za istodobnim ostvarenjima na području Italije. Najveća prepreka u klasifikaciji je nepotpuna istraženost vila, zanemarivanje stratigrafije i nalaza u starijim iskopavanjima, te nedovoljno objavljivanje rezultata arheoloških istraživanja, vrlo mali broj potpuno istraženih vila s definiranim tlocrtima, a posebno s razdvojenim ranocarskim i kasnoantičkim fazama. Ovaj pregled temelji se na današnjem stupnju istraženosti i dostupnoj dokumentaciji, te ukazuje koliki rad još predstoji na arheološkom istraživanju i prezentaciji lokaliteta rimskih vila.

Rimske vile u provincijama bile su građene bez oslanjanja na lokalnu tradiciju. Kada govorimo o rimskoj provinciji Dalmaciji, njene granice su bile mnogo šire nego danas. Područje

Sl. 9. Portikatna vila na poluotoku Sustjepan kod Cavtata (Zaninović, 1988.)

Fig. 9 Porticus villa on Sustjepan Peninsula near Cavtat (Zaninović 1988)

Sl. 10. Maritimska vila na poluotoku Katoro kod Umaga (Matijašić, 1998.)

Fig. 10 Maritime villa on Katoro Peninsula near Umag (Matijašić 1998)

Dalmacije obuhvaćalo je na istoku područje do Drine gdje je graničila s Mezijom, na sjeveru granica je bila južnije od rijeke Save gdje je graničila s Panonijom, na sjeverozapadu do rijeke Raše gdje je bila granica Histrije. Na jugu obuhvaćala je područje do Makedonije. Vile u kontinentalnom dijelu Dalmacije bile su koncentrirane uz magistralne puteve i vodene tokove, plodna polja i nalazišta ruda - Dračevica, Mogorjelo, Glavica kod Halapića, Proboj, Zličina kod Ljubuškog, Stolac, Čelebić, Lisičići, Stup i Novi Šeher kod Sarajeva, Brodac kod Tuzle, Založje kod Bihaća, Rankovići, Mali Mošunj, Vitina, Grocka, Dubočaj, Mala Rujiška (na području Bosne i Hercegovine), Petrovac u Crnoj Gori i dr. (VASIĆ, 1973., 45.-76.).

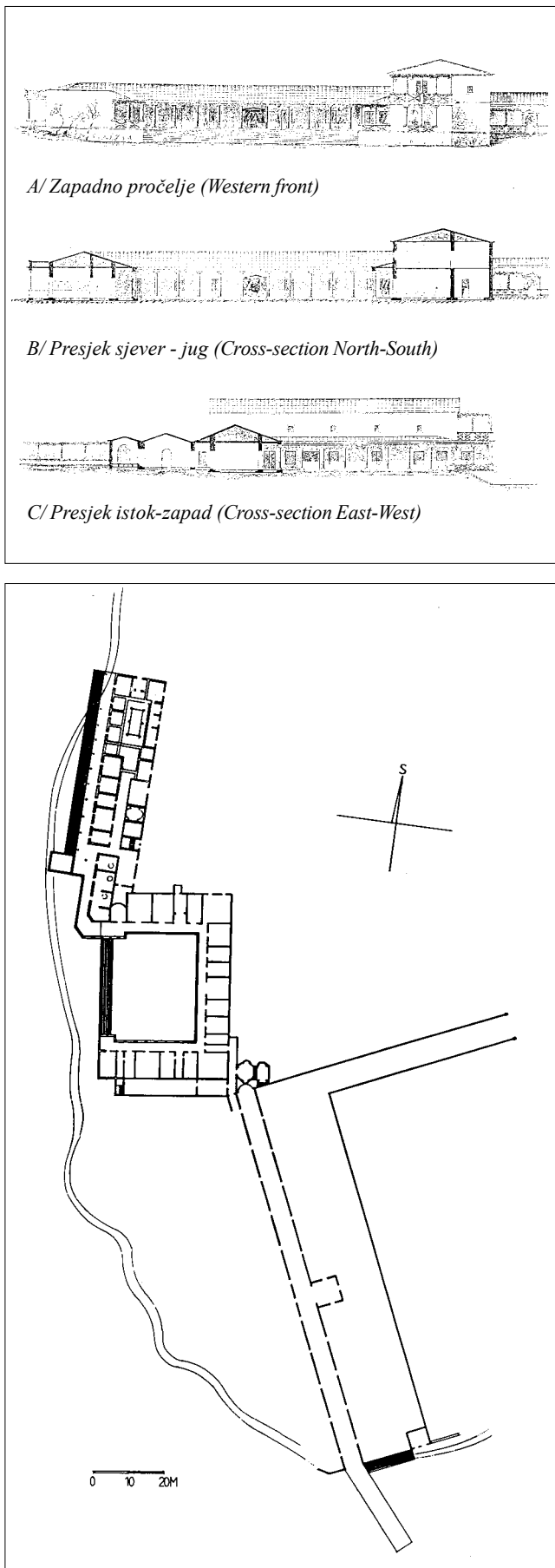
U arhitekturi vila u vremenskom slijedu razlikujemo nekoliko različitih stilova.

Vrijeme cara Augusta (27. g. pr. Kr. - 14. g. poslije Krista)

označuje relativno kompaktna forma vile građene na platformi s peristilima, tip karakterističan za rimsku Kampaniju i južni Lacij, te maritimska vila s lebdećim porticima, poznata s obala Kampanije i Napuljskog zaljeva. Ta se dva tipa javljaju između dviju tradicija - kampanijske italske kuće s atrijem i poznatog tipa helenističke kuće građene oko središnjeg dvorišta s porticima. Spoj tih dviju tradicija u gradu rezultira zatvorenom kućom s atrijem i peristilom, dok izvan gradova imaju tendenciju otvaranja objekta prema pejzažu (BOËTHIUS, WARD PERKINS, 1970. 158.).

Arhitektura klasične Grčke dominantno je utjecala na rimsku arhitekturu od Augusta do Kaligule (27. g. pr. Kr. do 41. g. poslije Krista). U konstrukcijama prevladavaju stup i gređa, te ravni stropovi, a upotrebu svoda nalazimo pretežno u konstrukcijama. U vrijeme Kaliguline vladavine jača utjecaj egipatske arhitekture, uključujući sve više teatralnost i scenografiju koja je bila tradicionalno aleksandrijska. Primjer je i takva sofisticirana izvedba kao Kaligulina ploveća palača (lađa) na Lago di Nemi. Od toga razdoblja počinje razvoj rimskih ladanjskih vila s istaknutom težnjom da se poveća reprezentativnost pročelja. Fasade dobivaju monumentalni karakter u odnosu prema krajoliku, ali njegov su još uvijek integralni dio. U unutrašnjosti vila prpošna potreba za izabranim luksuzom, ocrta epikurejski pogled na život i težnju za profinjenim prostornim sklopovima, često vrlo nekonvencionalnim. Od razdoblja cara Nerona do Flavijevaca (54.-96. g.) umjesto klasične konstrukcije stupa i gređe, te ravnih stropova, raste upotreba lukova, svodova, voluta i kupola u rimskoj arhitekturi. Na vilama nalazimo razne tehnike gradnje: *opus isodomum*, *opus reticulatum*, *opus cementicium*, *opus mixtum*, *opus incertum*. Vila u Lombardi na Korčuli jedini je primjer upotrebe tehnike *opus reticulatum* na istočnoj obali Jadrana. Podovi se izvode u tehnikama: *opus sectile*, *opus spicatum*, *opus tessellatum*, a poznate su i tako zahtjevne tehnike kao *opus scutulatum* u kojoj se kombiniraju ploče različitih vrsta mramora umetnute u pod od mozaika. Podovi u tehnici *opus scutulatum* nađeni su u vili na Vižuli kod Medulina i na vili u Val Bandonu. Pokrov na građevinama izvodio se sa *tegulae* i *imbrices* na kojima su katkada radionički žigovi. Žigovi poznati na području Dalmacije i Istre: Q. C. P. Pansiana (Dalmacija od 43. g. pr. Kr. do Vespazijana); Laec (Fažana kod Pule); A. Faesoni A. f. (nepoznata lokacija); Cal. Crispinillae (Loron kod Poreča); P. Itvri Sabini (Koparsko primorje); P. C. Quir (Umag). Temelji rimskih vila izvedeni su u tehnici *opus incertum*. Redovito su dosta loši i slabo dimenzionirani, ali treba uzeti u obzir da su građevine bile pretežno prizemne, samo pojedini dijelovi na kat. Temelji su izvedeni od lomljenog i grubo pritesanog kamena u jakom mortu. Kanalizacija i odvodi bili su građeni u kamenu ili opeci pokriveni pokrovnim pločama. Vodovodne cijevi su redovito keramičke ili olovne. Apside u ranocarskim vilama nalazimo na termama (u njima su smješteni bazeni), na solarijama i posebnim dvoranama za okupljanja. Na kasnoantičkim vilama apside su na termama i dvoranama za audijencije (kao dio kasnoantičke ceremonije). Redovito se izvode drenažni kanali oko objekta za odvodnju oborinskih voda.

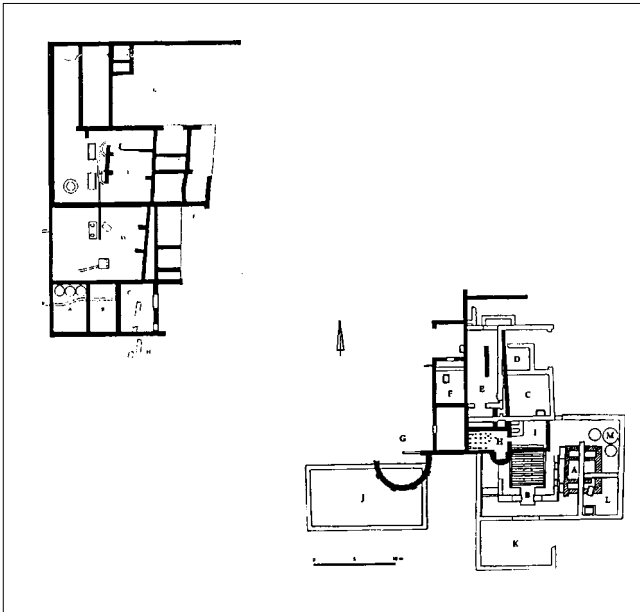
Rimske ranocarske vile uključuju mnogo otvorenih prostora (hortikulturno uređenih vrtova) u svoje tkivo. U razdob-

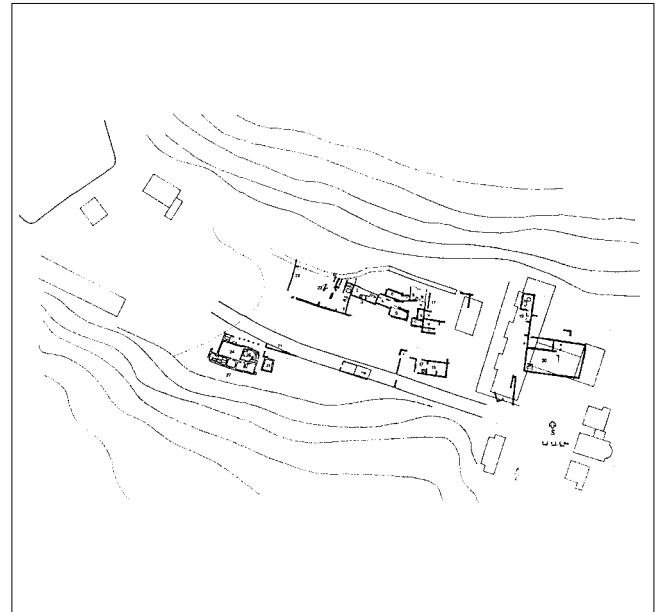
Sl. 11. Maritimska vila u Barbarigi sjeverno od Pule (Schwalb, 1902.)
 Fig. 11 Maritime villa in Barbariga north of Pula (Schwalb 1902)

lju *Pax Romana* arhitektonski sklopovi su prozračni, formirajući ekstrovertiranu arhitekturu s mnogo unutarnjih i vanjskih vrtova, orijentiranu prema krajoliku (27. g. pr. Kr. do 167. g. poslije Krista - od dolaska Augusta na vlast do provala Kvada i Markomana za vrijeme cara Marka Aurelija). Sredinom 2. st. i u 3. st. počinje nagli rast gradova i to je razdoblje stagnacije vila. Naročito se zapaštaju i napuštanju reprezentativni dijelovi vila (VERZAR BASS, 1986., 654.-655.). U kasnoj antici ponovo se intenzivira građevinska djelatnost na vilama. Kasnoantičke vile su introvertirane, kompaktnog tlocrta, s fortifikacijama, kao npr. Mogorjelo kod Čapljine u Hercegovini (ZANINOVIĆ, 2002., 453.). Ova vila kao i Polače na Mljetu primjer su velikih kasnoantičkih vila koje grade ili nadograđuju visokopozicionirani pojedinci. Za razliku od njih sudbina nekih kasnoantičkih vila je drukčija. Zbog povećanog broja stanovnika povećava se broj stambenih jedinica, a smanjuje komoditet i luksuz. Često se rade preinake ranijih vila i na njima se katkada izgrađuju novi proizvodni pogoni. Također se na nekima od vila grade naselja zbijenog tipa npr. Kastrumu u uvali Madona na Brijunima, Siparu i Katoru u Istri (JURKIĆ GIRARDI, 1981., 81.-83.). U kasnoj antici nalazimo često grupu vila specijaliziranih za neki finalni proizvod u kojima se u svakoj posebno odvija dio proizvodnog procesa. Npr. uzgoj ovaca i prerada vune, bojanje, tkanje i izrada tkanina. Kao što je npr. Schwalb pretpostavio za vilu u Barbarigi, ili Verzar Bass za neke vile na Brijunima i u Materiji (VERZAR BASS, 1986., 656.). Također, u kasnoj antici uspostavljanje novih kolonatskih odnosa dovodi do promjena privrednih grana, tako da je privreda bazirana više na stočarstvu i preradi stočarskih proizvoda, što ponovo dovodi do promjene izgleda krajolika. Vile su još i tada glavni arhitektonski element u pejzažu jadranske obale i kako opisuje Kasiodor (537. g.) posebno hvaleći jadransku obalu i lijepe otoke, vile na njima blistaju daleko i široko, smještene kao biseri na ogrljici (*Variae* 12. 22. 3-5).

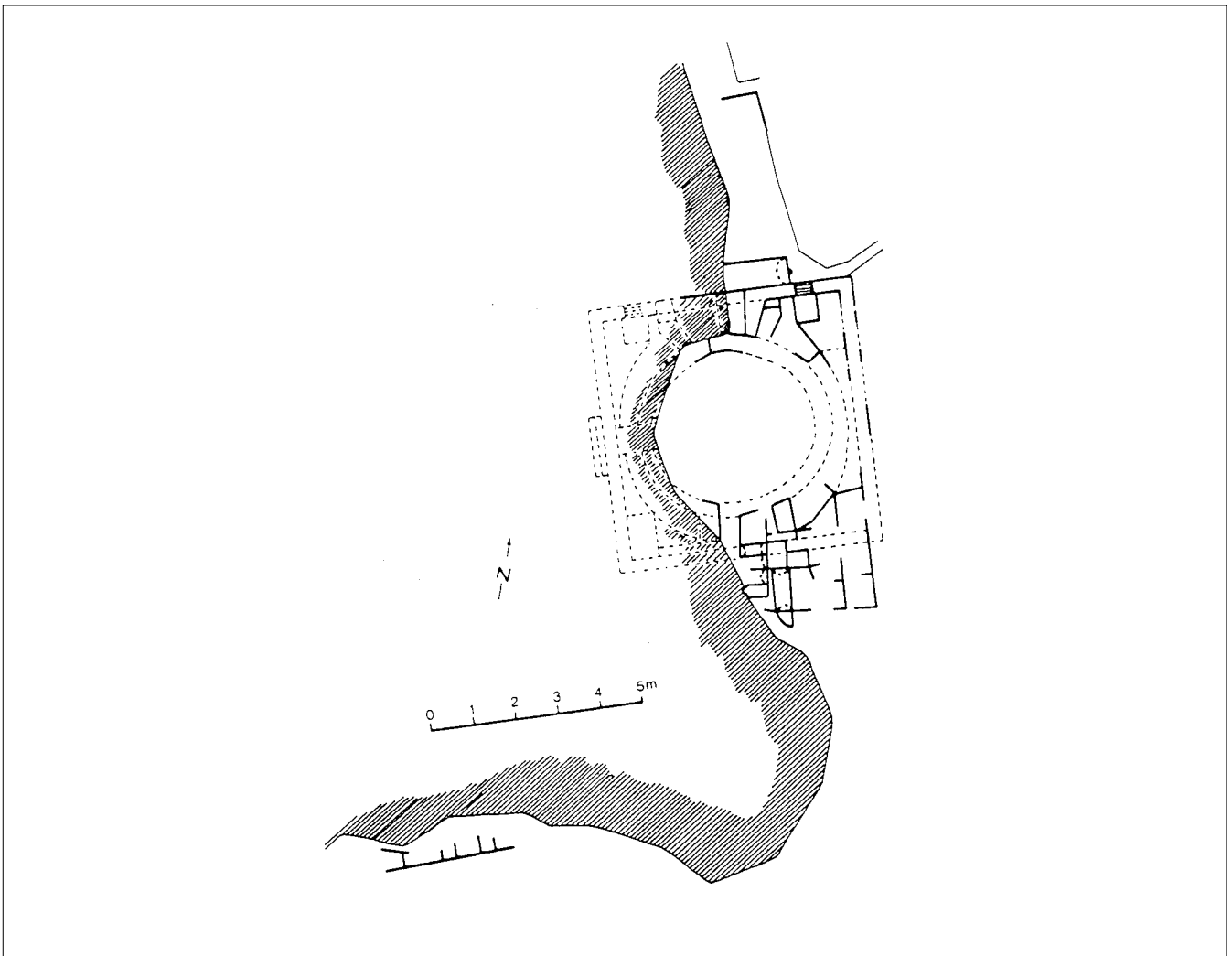
Možemo naglasiti da se jedna od najbolje istraženih i sačuvanih ranocarskih rimskih vila ne nalazi na području Italije, već na području naše Istre, na otočju Brijuni (u uvali Verige) što potvrđuju gotovo svi autori koji su obrađivali ukupni pregled rimske arhitekture - Böethius, Ward Parkins, McKay, Werzar Bass, De Franceschini, Lafon itd. Još tri monumentalna lokaliteta istražuju se posljednjih godina u Istri - Loron kod Poreča (TASSAUX, MATIJAŠIĆ, KOVAČIĆ od 1994. g.) i Vižula kod Medulina (JURKIĆ GIRARDI, DŽIN od 1995. g.), te Katoro i Tiola (GLUŠČEVIĆ, BOLŠEC FERRI od 2001. g.). Ti lokaliteti i sada, premda još u skromnom obujmu istraženi, daju rezultate koji ih po kvaliteti arhitekture stavljaju u isti red s vilom u uvali Verige na Brijunima. Vrlo značajni lokalitet je gotovo potpuno neistražena vila u uvali Stari Trogir (kojoj samo djelomično iscertani plan - KIRIGIN MARIN 1989. prema JELIĆU, 123.-124.) govori o ostacima sjajne maritimne vile. Gotovo neistražena vila u Lombardi na otoku Korčuli prema svom iznimnom položaju može se usporediti s položajima carskih vila na otoku Kapriju u Italiji. Zidovi vile u Lombardi izvedeni u tehnici *opus reticulatum* raritetni su za naše područje (ZANINOVIĆ, 1995., 91.). Dvije značajne vile nalaze se na širem području Cavtata (antički *Epidaur*). Prva je na

Sl. 12. Villa rustica u Červar Portu (Matijašić, 2001.)
Fig. 12 Villa rustica in Červar Porat (Matijašić 2001)

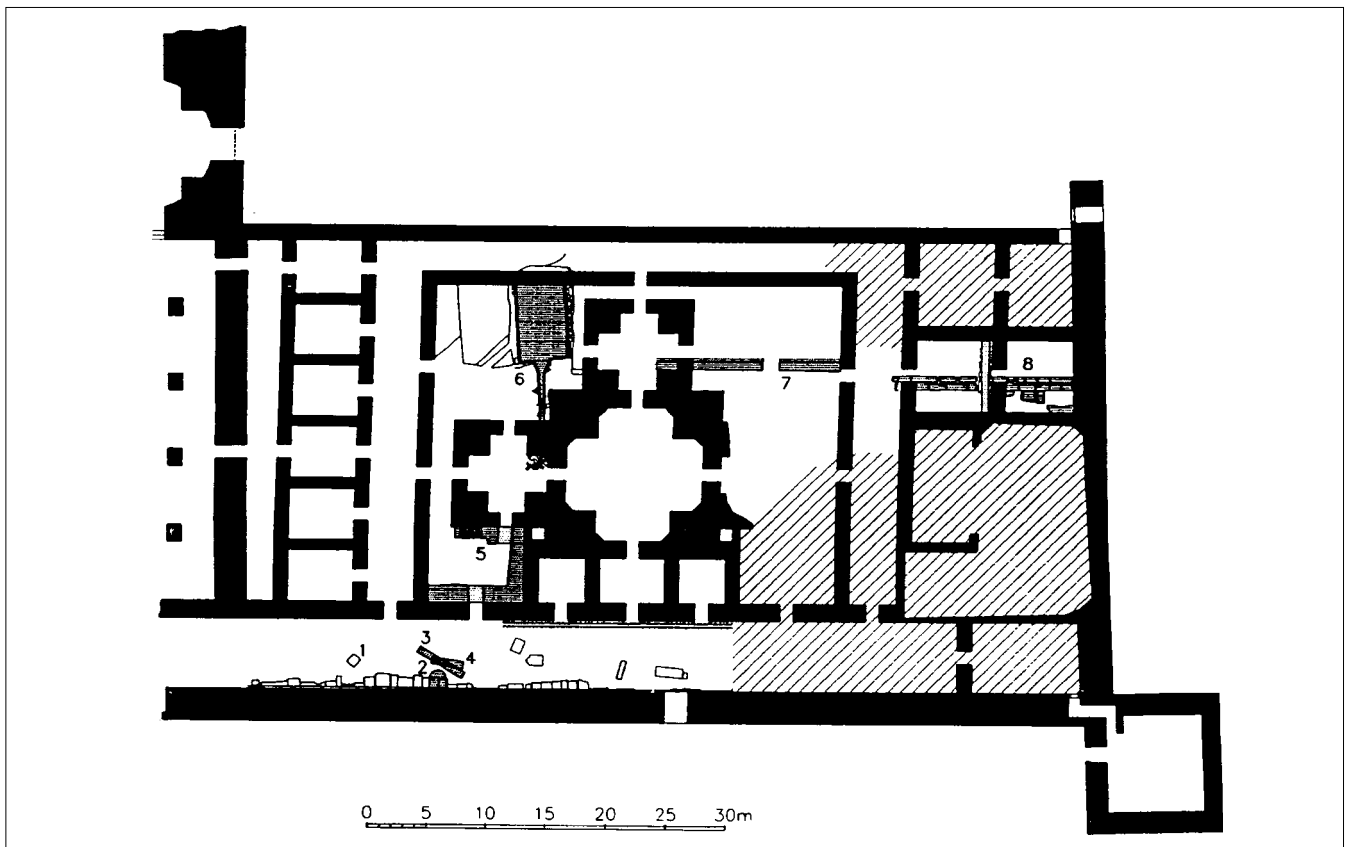

Sl. 13. Vila i kasnoantičko naselje u luci Ubli na Lastovu (Jeličić Radonić, 2001.)
Fig. 13 Villa and Late Antique settlement in the port of Ubli on Lastovo (Jeličić Radonić 2001)

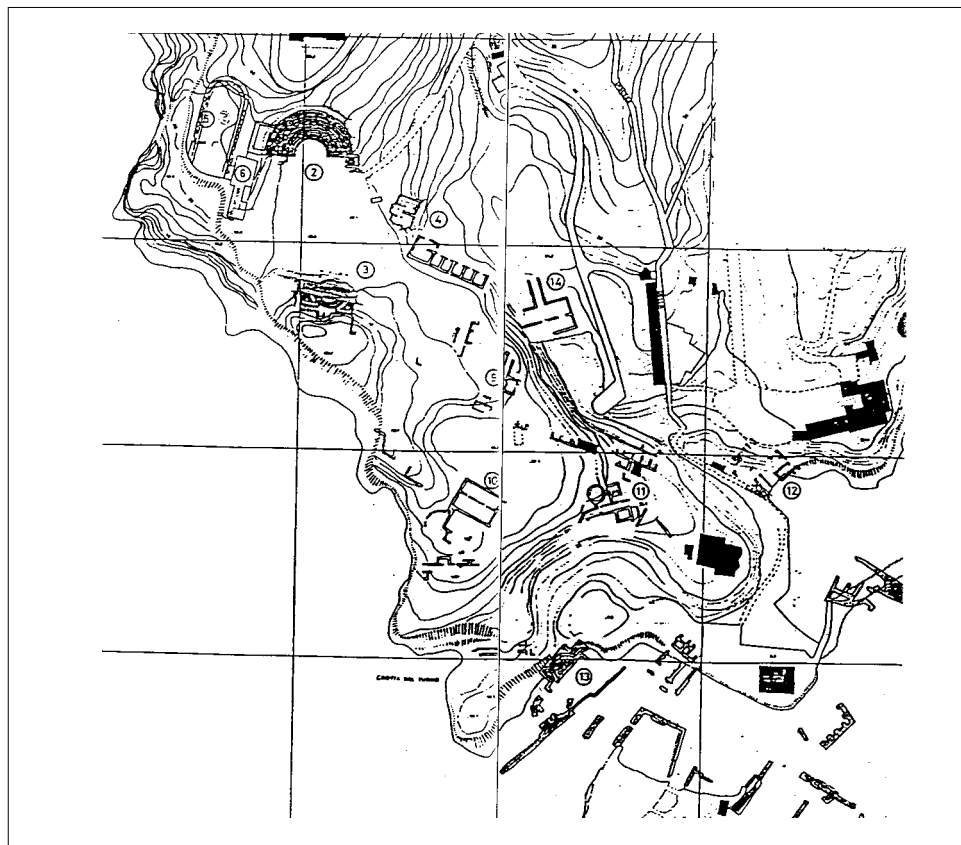
Sl. 14. Uvala Stari Trogir (Kirigin, Marin, 1989., prema Jeliću)

Fig. 14 Bay of Stari Trogir (Kirigin, Marin 1989 according to Jelić)

Sl. 15. Dioklecijanova palača, nalazi ranijeg objekta u substrukcijama jugoistočnog dijela (Marasović, 1997.)

Fig. 15 Diocletian's Palace, finds of the earlier building in the substructions of the southeastern part (Marasović 1997)

1. rezidencijalni dio,
2. kazalište,
3. odeon,
4. hram,
5. nimfej
(Lafon, 2001.)

1. residential part
2. theater
3. odeum
4. temple
5. nymphaeum
(Lafon 2001)

Sl. 16. Maritima vila Publio Vedio Pollione u Pausilypon kod Napulja

Fig. 16 Maritime villa Publio Vedio Pollione in Pausilypon near Naples

Sl. 17. Peristil u rimskoj vili prema crtežu zidne slike iz Pompeja (Nugue, 2000.)

Fig. 17 *Peristyle in a Roman villa according to an illustration of a fresco from Pompeii* (Nugue 2000)

južnom dijelu poluotoka Sustjepana u uvali Cavtat građena na tri terase uz morsku obalu (ZANINOVIĆ, 1988., 92.-94.). Druga je sjeverno od cavtatske luke i u njoj je nađen natpis u čast namjesnika Dalmacije Publija Kornelija Dolabele (ZANINOVIĆ, 1988., 95.). Obnovljena su i istraživanja na značajnom kasnoantičkom lokalitetu Polače na otoku Mljetu koji je do sada samo djelomično istražen s kontinuitetom od rano-

carske vile do kasnoantičke palače (*praetorium*) (ZANINOVIĆ, 1990., 730.; ZANINOVIĆ, 1995., 91.; FISKOVIĆ 1999., 66.; STOŠIĆ, TENŠEK, VALJALO-VRUS, ŽILE, 2002., 98.-105.).

U trećem dijelu ovoga članka obradit će se posebno maritime vile na istočnoj obali Jadrana koje predstavljaju najsjajniju arhitekturu vila iz ranocarskog razdoblja.

LITERATURA

- ARTHUR, A., 1997., The villa at San Giovanni in Lucania, *JAR* 10, Ann Arbor, 598.-611.
- ASHBY, T., 1970., *The Roman Campagna in Classical Times*, Tonbridge
- BEGOVIĆ DVORŽAK, V., 1990., Antička vila u uvali Verige na Brijunima, *VAMZ XXIII*, Zagreb, 97.-110.
- BEGOVIĆ DVORŽAK, V., 1995., Rezidencijalni kompleks u uvali Verige na Brijunima: primjer ekstrovertirane maritimne vile harmonično uklopljene u krajolik, *HistriaAntiq* 1, Pula, 47.-53.
- BEGOVIĆ, V., SCHRUNK, I., 1999.-2000., Villae rusticae na Brijunskom otočju, *Opusca* 23-24, Zagreb, 425.-439.
- BERGMAN, B., 1995., Visualizing Pliny's villas, *JAR* 8, Ann Arbor, 406.-420.
- BEZECZKY, T., 1998., *The Laecanius amphora stamps and the villas of Brijuni*, Wien
- BODEL, J., 1997., Monumental villas and villa monuments, *JAR* 10, Ann Arbor, 3.-35.
- BOËTHIUS, A., WARD PERKINS, J. B., 1970., *Etruscan and Roman Architecture*, Great Britain
- BRUSIĆ, Z., 1993., Starokršćanski sakralni objekti uz plovidbenu rutu istočnom obalom Jadrana, *Diadora* 15, Zadar, 223.-236.
- BULIĆ, I., KARAMAN LJ., 1927., *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, Zagreb
- CARANDINI, A., RICCI A., 1985., *Settefinestre*, Modena
- FABER, A., 1998., Antičko naselje na Murteru, *IzdanjaHAD*, Zagreb, 97.-108.
- DE FRANCESCHINI, M., 1999., *Le ville romane della X Regio* (Venetia et Histria), Roma
- FISKOVIĆ, I., 1999., Jesu li Polače na Mljetu bile sijelo vladara Dalmacije?, *PrilInstArheolZagrebu* 13-14, Zagreb, 61.-82.
- GLUŠČEVIĆ, S., BOLŠEC FERRI, N., 2003., Izvješće o podzemnim arheološkim radovima u Katoru kod Umaga, *ObavijestiHAD* 1, Zagreb, 114.-120.
- GNIRS, A., 1901., Überreste römische Ansiedlungen in der Gegend zwischen Pola und Rovigno, *MZK* 27, Wien, 128.-130.
- GNIRS, A., 1911., Baudenkmale aus der Zeit oströmischen Herrschaft auf der Insel Brioni Grande, *Jak*, Wien
- GNIRS, A., 1915., Forschungen über antiken Villenbau in Sudistrien, *JOAIBeibl* 18, Wien, 99.-164.
- JURIŠIĆ, M., ORLIĆ, M., 1987., Brijuni, uvala Verige, antička luka, *Arh-Preg*, Ljubljana, 97.-99.
- JURKIĆ GIRARDI, V., 1981., Građevinski kontinuitet rimskih gospodarskih vila, *HistriaHisto* 4/2, Pula, 70.-105.
- KIRIGIN, B., MARIN, E., 1989., Arheološki vodič po srednjoj Dalmaciji, Split
- KUNLIFFE, B., 1978., *Rome and her Empire*, Maidenhead, England
- LAFON, X., 2001., *Villa Maritima, Rome*
- MARASOVIĆ, J., MARASOVIĆ, T., 1968., *Dioklecijanova palača*, Zagreb
- MARASOVIĆ, T., 1994., *Dioklecijanova palača*, Zagreb-Split
- MARASOVIĆ, D., MARASOVIĆ, J., 1997., "Réhabilitation" De noyau historique de Split 2, Split
- MATJIAŠIĆ, R., 1998., *Ekonomija antičke Istre*, Pula
- MATJIAŠIĆ, R., 2001., Le ville rustiche istriane (bilancio storico-archeologico), *AAAd*, Trieste, 693.-711.
- MC KAY, A. G., 1975., *Houses, Villas and Palaces in the Roman World*, Hudson
- MONTESQUIEU, C., 1734., Razmatranja o razlozima veličine Rimljana i razlozima njihove propasti, prijevod I. Rabar, Zagreb, 1917.
- NUGUE, C., 2000., *Velike civilizacije svijeta*, Rijeka
- OREB, F., 1999.-2000., Rimska vila u Strožancu nedaleko Splita, *Opusca* 23-24, Zagreb, 441.-449.
- OREB, F., RISMONDO, T., TOPIĆ, M., ČERINA, D., ŠEPAROVIĆ, T., ŠLAUS, M., KRSTIĆ, D., MUDRONJA, D., 1999., *Ad basilicas pictas*, Split
- PURCELL, N., 1995., The roman villa and the landscape of production, *Urban Society in Roman Italy*, New York, 151.-179.
- ROSSITER, J. J., 1978., *Roman Farm Buildings in Italy*, *BARIntSer* 52, Oxford
- SCHRUNK, I., 1989., Dioklecijanova palača od 4. do 7. st., *VAMZ* 3. s., XXII, Zagreb, 91.-102.
- SCHRUNK, I., BEGOVIĆ, V., 2000., Roman estates on the island of Brioni, Istria, *JAR* 13, Ann Arbor, 253.-276.
- SCHWALB, H., 1902., *Römische villa bei Pola*, Wien
- SHATZMAN, I., 1975., Senatorial Wealth and Roman politics, *Coll. Latomus*, 142.
- SMALL, A. M., BUCK, R. J., 1994., The Excavations of San Giovanni di Ruoti, Volume I, The Villas and Their Environment, Toronto
- SMITH, J. T., 1997., *Roman Vilas, A Study in Social Structure*, London-New York
- STARAC, A., 1994., Carski posjedi u Istriji, *Opusca* 18, Zagreb, 133.-145.
- STOŠIĆ, J., TENŠEK, I., VALJALO-VRUS, I., ŽILE, I., 2002., Ispravljene tlocrt kasnoantičke palače na otoku Mljetu, *ObavijestiHAD* 3, Zagreb, 98.-105.
- SUIĆ, M., 1976., *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb
- SUIĆ, M., 1987., Cissa Pullaria - Baphium Cissense - Episcopus Cissensis, *ARadRaspr* 10, Zagreb, 185.-215.
- SUIĆ, M., 1995., Bizantski limes na istočnoj obali Jadrana, *PrilpuD* 35, Split, 133.-145.
- ŠKEGRO, A., 1999., *Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije*, Zagreb
- TASSAUX, F., 1982., Laecanii, recherches sur une famille senatoriale d'Istrie, *L'Ecole Francaise de Rome, Antiquite* 94, Roma, 227.-269.
- TASSAUX, F., 1998., Apports recents de l'epigraphie a l'histoire economice et sociale de Brioni, *Epigraphia romana in area Adriatica, Macerata*, 77.-99.
- TASSAUX, F., MATJIAŠIĆ, R., KOVAČIĆ, V., 2001., *Loron (Croatie)*, Bordeaux
- THOMAS, E., B., 1964., *Römische villen in Pannonien*, I i II, Budapest
- TORRENATO, N., 2001., The Auditorium site in Rome and the origins of the Villa, *JAR* 14, Ann Arbor, 5.-32.
- VASIĆ, M., 1973., Römische Villen von Typus der Villa rustica auf jugoslawischen Boden, *Alug* XI, Vukovar, 45.-81.
- VERZAR BASS, M., 1986. Le trasformazioni agrarie tra Adriatico nord-orientale e Norico, *Societa Romana e impero tardoantico*, Editori Laterza, 647.-883.
- WARD PERKINS, J. B., 1981., *Roman Imperial Architecture*, Harmondsworth
- WELLS, C. M., 1996., Profuit invitis te dominante capi: social and economic considerations on the Roman frontiers, *JAR* 9, Ann Arbor, 436.-446.
- WHITTAKER, C. R., 1990., The consumer city revisited: the vicus and the city, *JAR* 3, Ann Arbor, 110.-118.
- ZANINOVIĆ, M., 1967., Neki primjeri smještaja antičkih gospodarskih zgrada, *ARadRaspr* IV-V, Zagreb, 367.-372.
- ZANINOVIĆ, M., 1988., Villae rusticae na području Epidaura, *IzdanjaHAD* 13, Zagreb, 89.-100.
- ZANINOVIĆ, M., 1990., Liberov hram u Polačama na otoku Mljetu, *AVes* 41, Ljubljana, 725.-732.
- ZANINOVIĆ, M., 1991. a, Sol u antici naše obale, *ZborABH*, Sarajevo, 255.-264.
- ZANINOVIĆ, M., 1991. b, Marginalije o pučanstvu antičke Istre, *Opusca* 15, Zagreb, 71.-89.
- ZANINOVIĆ, M., 1994., Značajke rimskih vojničkih natpisa u Istri, *Opusca* 18, Zagreb, 147.-153.
- ZANINOVIĆ, M., 1995. a, Ranokršćanske crkve kao postaje plovnog puta duž istočnog Jadrana, *VAHD*, 86, Split, 125.-146.
- ZANINOVIĆ, M., 1995. b, Villae rusticae u pejzažu otoka i obale antičke Dalmacije, *HistriaAntiq* 1, Pula, 86.-96.
- ZANINOVIĆ, M., 2002., Mogorjelo od vile do kastruma, *Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Godišnjak knjiga XXXII*, Sarajevo, 447.-456.

SUMMARY

Roman Villas of Istria and Dalmatia, Part II: Typology of Villas

The origin of villas was analyzed, first on the territory of Italy, and from the first century BC on also on the eastern Adriatic coast, as well as the development of villas of Roman *Histria* and *Dalmatia*. The development of villas was analyzed in relation to 1. the economic processes that initiated their expansion; 2. the social and political circumstances; and 3. architectural shape (functionality, content and form). The villas were divided according to:

1. type of ownership - A/ soldier/small landowner; B/local socially and administratively highly-positioned individuals; C/ villas of the Roman aristocracy and senator's families; D/ imperial villas

2. type of groundplan - A/ villas with an inner courtyard; B/ villas with a central corridor; C/ peristyle villas; D/ porticus villas; E/ luxury villas - combinations of C/ and D/.

3. location - A/ *villa urbana*; B/ *villa suburbana*; C/ *villa rustica*; D/ coastal villas; E/ maritime villas

4. chronology - A/ Early Empire villas; B/ villas of the second and third centuries; C/ Late Antique villas, including extroverted and introverted villas, as well as villas with a compact and dissected groundplan.

An example of villas owned by the Roman aristocracy and senatorial families are: Loron (in the first part of the first century), belonged to Sisenna Statilie Taur, later to Calvia Crispinilla; Brijuni, owned by the Laecani family; villa on the Sustjepan Peninsula near Cavtat, owned by Cornelius Dolabela. Famous imperial villas are: Loron; Verige Brijuni; Vižula Medulin; Diocletian's Palace in Split, and an object built before the palace, Polače on the island of Mljet.

Examples of excavated villas with an inner courtyard are: Labinci near Poreč; Šijana near Pula; Muline on the island of Ugljan. Examples of excavated villas with a central corridor are: Banjole near Pula; and a part of the villa in Barbariga. Examples of peristylar villas are: villas in Madona Bay and on the Kolci site on the Brijuni Islands; Sorna near Poreč with two peristyl and a triclinium with exedrae; Val Bandon north of Pula. Porticus villas are: Vižula near Medulin; on the island of Murter; and on the Sustjepan Peninsula near Cavtat. Villas representing a combination of the aforementioned types are: villa on the Katoro Peninsula; Barbariga; and Verige, Brijuni.

The maritime villa on the peninsula of Katoro (Ca d'oro - Domus Aurea) near Umag occupied the entire peninsula, and it shows a situation similar to the villa Sirmione on Lago di Garda. Aside from some complexes on the top of the peninsula and the large *piscinae vivaria* in the sea, the villa was not excavated. Near Poreč (antique Parentium) there is a maritime villa on the peninsula of Sorna, a large villa with a figuline in Loron and a villa with a brick kiln in Červar Porat. A particularly interesting area of the eastern Adriatic coast is the southern part of Istria. Along fertile fields and the sea-shore a set of significant Roman villas was built in the first

century AD: Valbandon; Barbariga; Medulin (Vižula); Fažana; the Brijuni Islands (Verige and Madona bays). They seem to have been centers of property of interconnected land-owners belonging to the same cultural and economic circle of Roman society. They probably created the large successful economy for a certain number of the emperors' inner circle of relatives and friends in the period of the Julian-Claudian dynasty. The large antique villa in Barbariga from the Julian-Claudian period, excavated and described by H. Schwalb, has two separate complexes, whose porticos and peristyle are turned toward the sea, and whose long portico connects them with the quay. The Early Empire villa was of luxurious construction and it can be called a maritime villa. It is situated north of Fažana with a panoramic view of the Brijuni Islands. On the basis of the different orientation of the complexes, Schwalb supposed that a part of the villa was intended for summer and the other part for winter sojourns. Directly above Barbariga, in the vicinity of Betiga, on the position of the antique *villae rusticae*, an Old Christian complex was constructed, which developed around *cellae trihorae* (from the beginning of the fifth century) and was successively built up until the eleventh/twelfth century. The maritime villa in Val Bandon near Pula was built in a deep shallow bay, into which a stream flows, so that fresh and salt water mix. According to the remains, the inside of the bay, abundant in architectural complexes, was parted, so that the entire part made a large *piscina vivarium* (like Nečujam, Piškera Bay, the island of Šolta). The *piscina vivarium* received fresh water from openings toward the sea, and fresh water from the stream to reduce the salinity in the shallow bay. The villa was especially luxurious with semi-round rooms and pavement designed in *opus scutulatum* (colorful stones - alabaster, aragonite and marbles of different colors - were inserted into a black mosaic with a white rim). On the other side of the bay peristyles surrounded by rooms were found. The entire complex is situated just opposite of the Brijuni Islands, from which it is separated by the narrow Fažana Channel and a panoramic view toward the sea and the Brijuni. Among the villas of this area two on the Brijuni Islands are particularly interesting - in Madona and Verige bays. According to Tassaux, the villa in Verige, owned by the senatorial Laecanii family, is particularly luxurious and represented the center of a property, on which there was a set of smaller villas. In the second half of the first century AD it probably came under imperial ownership. In Late Antiquity, the courtyard of the large *villa rustica* in the bay of Madona was completed by contents suggesting a fullonica. Suić assumes that it was a Baphium cissense Venetiae et Histriae that in the late fourth century AD was published in Notitia Dignitatum (Occid. XI, 67, ed. Seeck). Near the villa from the first century BC, in the third and fourth centuries modest housing quarters were built, and the entire settlement was given a protective wall and controlled entrances (*propugnaculum*) in the course of the fifth and sixth centuries. Two villas - the one in Madona Bay and the other in Verige - represented a naval base in the fifth and sixth centuries and a starting point of the sailing route to Ravenna. The villa on the peninsula of Vižula near Medulin, stretching along the entire coastline of the peninsula over a length of

approximately 900 m, although only partly excavated, suggests a luxurious maritime villa with porticos built on the shore (with pavement covered with black and white mosaics) and the rooms with pavement designed in *opus scutulatum*. The surveying of the complexes situated directly along the shore point to extraordinarily rich use of different kinds of marble.

In the territory of antique Pula a *villa suburbana* between the amphitheater and Hercules' port was excavated. Also another *villa suburbana* in the territory of Naronia on the site Erešove Bare, in which in the Late Antiquity an Old Christian church was built.

The Late Antique villa in Muline on the southern side of the island of Ugljan was built on the remains of a villa from the Early Empire period. It was built with a central, slightly elevated courtyard and a large cistern with mosaic pavement. On its premises there are plants for the extraction and production of olive oil. In Late Antiquity, to the east of the villa a number of buildings was constructed - a martyrium, later dissected by adding memorial cellae, basilicas with annexes and an arched mausoleum.

The villa on the island of Murter, of which only the porticus, the cistern and the thermae indicate a luxury villa with panoramic views. The finds on the beach point to a large luxury maritime villa in the bay of Stari Trogir. The villa was not excavated. In the territory of antique Salona, in the vicinity of Porta Cesarea, there was an important *villa urbana* with polychrome mosaics, better known as the Provincial Governor's Palace. Another *villa urbana* was excavated in Stari Grad on the island of Hvar. Obviously at the site of Diocletian's Palace there was a building from the earlier period of high-quality construction. Finds in the substructions of the Palace (in the southeastern corner) indicate a high level of artistic skill in the making of the architrave, impost, frieze, and tympanum. Fragments of a theater found on the same place and the find of an odeum on the *Ad basilicas pictas* site on the road to Salona suggest the existence of a maritime villa before Diocletian's Palace. The unexcavated Late Antique villa in Rogač (Banje Bay) on the island of Šolta has a wall towards the bay open with large arches built in the *opus mixtum* technique. The villa in Nečujam on the island of Šolta (Piškera Bay) had a large fishpond that occupied the entire bottom of the bay. The bay was split by a massive wall (situation same as in Val Bandon near Pula) with an opening in the middle for the flow of fresh seawater. After the large fishpond (*piscina vivarium*) the bay was called Piškera. On the eastern end, in the Lovrečina Bay on the island of Brač, there are remains of an Early Roman villa with a dissected groundplan. The villa's walls were built of very uniform stone blocks. In the middle of the bay, the remains of Late Antique walls were found. In Bol on Brač there are two antique villas

- one on the site of the Dominican monastery, and the other on Zlatni Rat. There are Roman villas in Hvarsko Polje between Starigrad and Jelsa, as well as on the site Soline on the island of Hvar. The villa in Lumbarda on Korčula has walls built in *opus reticulatum*. It controls the navigation along the channel of Pelješac and is characterized as a *villa maritima*. On the island of Lastovo (antique Ladesta) in the port of Ubli there are remains of an antique villa from the first century AD, and on its premises an Old Christian church was built in the fifth/sixth century. The Late Antique palace in Polače on the island of Mljet was built directly next to the villa and the thermae from the Early Imperial period. The find of a secondarily used antique plate with an inscription suggests the existence of a Roman temple with a porch dedicated to the old Italic deity Liber - the patron of wine, fertility and fields. In the port Polače numerous undersea finds of wine amphorae and other ceramic and metal artifacts from the period from the first century BC up until Late Antiquity were discovered. In Late Antiquity the island was imperial property, and as such it was donated by the Ostrogoth leader Odoacer to Comes Pierius on March 13, 489, as a debt for a loan. Comes Domesticorum Pierius probably began the construction of the monumental palace in the bay of Polače as a country residential complex. The palace (*praetorium*) after which the port bears its present-day name has probably never been finished. The villa near Cavtat (antique Epidaurus) on the peninsula Sustjepan was built on the terraces on a slope along the shore. Finds of antique pottery and glass date the villa to the Early Empire period. In Late Antiquity the villa was rebuilt and there are finds of Late Antique graves near the villa. Grave finds are very significant - a golden earring decorated by sapphire and aquamarine and twelve bronze coins of Justinian (527-565). The villa near Cavtat in Tiha Bay, north of the port of Cavtat, where the inscription in the honor of the Regent of Dalmatia, Publius Cornelius Dolabela, and parts of his statue were found.

The aforementioned examples show that the architecture of the villas of Roman *Histria* and *Dalmatia* according to its scope and quality does not lag behind contemporary works in the territory of Italy. The largest obstacle to their classification is insufficient excavation, the neglect of stratigraphy and finds in older archaeological excavations, and insufficient publishing of the results of archaeological excavations, a very small number of completely excavated sites with defined groundplans and especially divided Early Empire and Late Antique stages. This survey is based on today's research level and the accessible documentation, and it points to the extent of necessity of further archaeological research and presentation of the sites of Roman villas.

In the third part - Roman villas of Istria and Dalmatia III, maritime villas shall be analyzed, and in the fourth part a catalogue of villas shall be issued.

